

Twee „Atlantici”

„Meer Atlanticus dan (klein)Europeaan”, aldus de N.R.C. over Mr. D. U. Stikker in haar bespreking van Stickers onlangs verschenen *Memoires* ¹⁾. Eenzelfde kwalificatie is naar onze mening van toepassing op Dr. E. H. van der Beugel n.a.v. diens zojuist uitgekomen *From Marshall Aid to Atlantic Partnership* ²⁾. Het is een merkwaardige coincidentie dat juist in Nederland, dat in tegenstelling tot bijv. de Angelsaksische landen niet verwend is wat betreft het door grote figuren uit het openbare leven te boek stellen van hun ervaringen in, c.q. visies op wereldproblemen en -organisaties, vrijwel tegelijkertijd mannen als Stikker en Van der Beugel een lijvig boek publiceren. De eerste schreef zijn *memoires* na een leven, waarin hij allengs een van de internationale „men of responsibility” werd, de tweede, met menselijkerwijs gesproken nog een lange tijd vóór zich van dienstbaarheid aan de openbare zaak, een uitgebreide studie over de politieke verhoudingen tussen de Verenigde Staten en Europa sinds 1945.

Inderdaad, twee „Atlantici”. Aan beider werk ligt ten grondslag de opvatting dat niet elke vorm van Europese integratie een groot goed in zichzelf is en een bijdrage levert tot de Atlantische samenwerking. Daartoe is meer nodig:

„De gangmakers voor Europa als een Derde Macht begrijpen niet dat vrede en vrijheid alleen mogelijk zijn door samenwerking tussen Europa en Noord-Amerika” (Stikker) of „Both tasks, the maintenance of security in the Atlantic area and the maintenance of economic and political order in the outside world require a maximum of cohesion between the United States and Europe” (Van der Beugel).

Vrienden van Amerika dus? Ja, maar niet zonder voorbehoud. Stikker bespreekt op zeer kritische wijze de rol die Amerika speelde bijv. in de Suez-affaire en tijdens de periode van de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië. Van der Beugel laat zien dat van officiële Amerikaanse zijde nooit is getracht de in de Verenigde Staten heersende „mythe van de Europese eenheid” te verstoren en het gelanceerde begrip „Atlantic Partnership” voldoende uit te diepen. Het State Department is altijd zeer vaag geweest over de vorm, waarin de Europese eenheid moest worden gegoten ten einde te kunnen promoveren tot de „equal

partner” uit het concept van de regering-Kennedy. Van der Beugel citeert op blz. 398 T. W. Stanley:

„The concept of an Atlantic Partnership has become everybody's favorite refuge, for it is broad enough to cover views as divergent as those of De Gaulle's and the late President Kennedy”.

De politiek van de Verenigde Staten jegens de Europese integratie heeft soms een zekere starheid vertoond en vooral in de hogere rangen van het State Department heeft een zeker dogmatisme wel eens doel en middelen verward en geleid tot een zekere „time lag” tussen officiële politiek en gewijzigde omstandigheden, aldus Van der Beugel. Hij aarzelt niet daaraan toe te voegen: „But these are marginal errors compared to the overall scope and grandeur of the policy”.

Van de aanbevelingen, die Van der Beugel doet in de conclusie van zijn boek, citeren wij er hier één, en wel die met betrekking tot de door de „Vijf” te volgen gedragslijn:

„The five partners of France in the revolutionary process of European integration should recognize that development of economic integration cannot and should not be bought by concessions to the principles of the Treaty of Rome nor by acceptance of unrealistic and dangerous adventures in the field of military and foreign policy which would estrange them from the United States. They should also recognize that the ultimate aim of the integration of Europe is not the emergence of a superstate with all the powers of the traditional nation-state”.

Laveren dus tussen Scylla en Charybdis, geen geringe opgave.

Is het boek van oud-Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Van der Beugel een hoofdzakelijk politieke studie, Stickers werk bestaat uit herinneringen, herinneringen uit zijn carrière van bankdirecteur, brouwer, mede-initiatiefnemer van de Stichting van de Arbeid, Minister van Buitenlandse Zaken en in deze hoedanigheid hoofdrolspeler in de kabinetscrisis van 1951, permanent Nederlands vertegenwoordiger bij N.A.V.O. en O.E.E.S. en laatstelijk Secretaris-Generaal van de N.A.V.O. Zijn *memoires* zijn persoonlijk, anecdotisch, boeiend als een roman en daardoor waarschijnlijk aantrekkelijker voor een grote kring dan Van der Beugels studie; de laatste is o.i. echter belangrijker voor de toekomstige ontwikkeling van de Atlantische samenwerking.

Beide auteurs huldigen heel duidelijk geen „eurocentrisch” standpunt; Johnsons karakterisering van Stikker geldt evenzeer voor Van der Beugel: „a patriot of the world”.

dR

INHOUD

	Blz.		Blz.
Twee „Atlantici”	119	Ingezonden stuk:	
Lonen en arbeidsmarkt, door Dr. H. Umrath	120	Wetsontwerp Ziektekostenvoorziening Ambtenaren, door L. J. Boskamp met een naschrift van Drs. D. van der Werf	131
Politieke presentatie van economische realiteiten, door Mr. P. A. Blaisse	121	Boekbespreking:	
Het bosbouwbeleid in het parlement, door Ir. H. A. van der Meiden	123	Dr. M. P. Gans: De handelsbank als financiële instelling, bespr. door Prof. Dr. C. F. Scheffer	134
Gemeenschappelijk vetten- en oliënbeleid (II), door P. T. Poharnok	126	Geld- en kapitaalmarkt, door Prof. Dr. C. D. Jongman	135
Lijn in los zand, door Drs. L. A. van der Linden	129		

Lonen en arbeidsmarkt

Dokteren aan de symptomen, veronachtzamen van de hoofdoorzaken

Een jaar of twee geleden kwamen wij in één nummer van *De Volkskrant* drie koppen tegen die ongeveer als volgt luiden: op de voorpagina in kader „IJzeren wet — schaarse grondstoffen worden duur!"; op de tweede pagina „Snelle stijging van de prijzen van schaarse metalen" en ten slotte „Aannemer beboet voor zwarte lonen". Uit de artikelen bleek, dat de economische redactie zonder meer ervan uitging, dat op de grondstoffenmarkt de wet van vraag en aanbod beslissend is voor de prijsvorming, terwijl prijzen voor arbeidsprestaties, die dezelfde wet volgen, als „zwarte lonen" werden — en worden — gedoodverfd.

Ook nu weer wordt over en weer over vrije en vrijere loonvorming gediscussieerd en in toenemende mate wordt de loonontwikkeling als de meest belangrijke oorzaak van de inflatoire druk gekenschetst. Uiteraard kan men moeilijk volhouden dat de loonkosten geen enkele invloed uitoefenen op de prijsontwikkeling. Ook van de kant van de vakbeweging wordt dit niet beweerd. Toch wil het ons voorkomen dat de tegenwoordige discussie vaak aan de beslissende achtergronden voorbijgaat en daardoor weinig kan bijdragen tot de oplossing van het eigenlijke vraagstuk, t.w. de inkomensvorming in een *structureel* overspannen economie, in casu op een overspannen arbeidsmarkt. Immers, of men wil of niet, ook bij de inkomensvorming zet de „ijzeren wet" van vraag en aanbod op de duur door. Hoewel men op korte termijn — zoals de eerste jaren na de bevrijding — een zekere rationeel te beredeneren discipline kan handhaven, lukt dit op wat langere termijn eenvoudig niet. Zelfs in de Sowjet-Unie hebben bedreigingen met werkkampen „zwarte lonen" niet kunnen tegenhouden.

Internationale arbeidsverdeling.

De diepste oorzaak van de tegenwoordige overspanning van de Europese economie ligt niet alleen bij de binnenlandse situatie in de verschillende landen, maar is niet minder gelegen in de economische expansie over de gehele wereld. Hierdoor is in de meeste industrielanden de vraag, intern en extern, dusdanig toegenomen, dat de grenzen van de capaciteit bereikt, zo niet overschreden, zijn. Dit verhoogt de vraag naar investeringsgoederen. Maar om allerlei redenen vindt de vestiging van nieuwe fabrieken meestal niet plaats daar waar een overschot aan manpower en dus waar gebrek aan werkgelegenheid bestaat, maar in bijzonder sterke mate juist in West-Europa met zijn overspannen arbeidsmarkt. Dit is micro-economisch gezien niet eens zo verbazingwekkend als het op het eerste gezicht lijkt. Aan de ene kant ontbreekt in het minder geïndustrialiseerde gedeelte van de wereld een reservoir van geschoolde arbeiders; vaak kan het overgrote gedeelte van de bevolking niet eens lezen en schrijven. Daar laat bovendien de politieke stabiliteit vaak veel, zo niet alles, te wensen over. Aan de andere kant is het Europese loonpeil lager dan het Amerikaanse, terwijl de Verenigde Staten nog steeds de grootste kapitaalexporteurs zijn. In Nederland ging dit alles tot nu toe dubbel op: relatief waren de lonen aan de lage kant en het politieke alsmede het sociale klimaat bijzonder gunstig. Dit werd tijdelijk nog bevorderd door royale belastingfaciliteiten en permanent door een uitstekende verkeerssituatie.

Het lijkt ons twijfelachtig of wij in Noord-West-Europa in het algemeen en in Nederland in het bijzonder ooit — en dan min of meer blijvend — van de overspanning af zullen komen, indien niet in internationaal verband, bijv. in het kader van de O.E.S.O., doelmatig naar een nieuwe arbeidsverdeling wordt gestreefd. Op deze laatste wijze zou men kunnen bereiken dat nieuwe, met name arbeidsintensieve, industriële vestigingen om te beginnen in die landen zouden plaatsvinden, waar tegenwoordig — in E.E.G.-verband — honderdduizenden gastarbeiders vandaan komen, die straks door hun eisen voor behoorlijke huisvesting een nieuwe haard van overspanning zullen vormen. De landen rond de Middellandse Zee zijn politiek betrekkelijk stabiel, maar de werkgelegenheid laat zeer te wensen over. Zou het niet verstandig zijn om eens systematisch na te gaan in hoeverre deze gebieden door versnelde vakopleiding, bouw van industrieterreinen, woningen en verkeersvoorzieningen op zo kort mogelijke termijn voor een veel grotere mate van industrialisatie geschikt gemaakt kunnen worden dan tot nu? Natuurlijk zouden wij er voor moeten zorgen dat in onze bedrijfstakken, die in eerste aanleg voor versnelde ontwikkeling *elders* in aanmerking komen, verdere uitbreiding achterwege blijft, c.q. beperkt wordt tot zeer specialistische producten.

Vanzelfsprekend gaat het hier om een ontwikkeling op lange termijn; maar juist daarom dienen wij er haast mee te maken. Immers, hoe langer wij wachten, hoe meer onze economie overspannen zal geraken — tenzij wij bereid zijn de prijs van sterke conjunctuurdalingen en daarmee van vertraagde groei te betalen. Een begin zou reeds nu kunnen worden gemaakt door de Europese markt geleidelijk open te zetten voor die producten uit ontwikkelingslanden, waarvan de invoer tegenwoordig door invoerrechten en contingenten wordt tegengehouden. Ook hier is stapsgewijze aanpassing gewenst, maar de tot nu toe teleurstellende gang van zaken in het kader van de nieuwe V.N.-organisatie voor Handel en Ontwikkeling doet vrezen dat men zelfs daartoe niet bereid is, hoewel de vertegenwoordigers van de Vrije Vakbeweging een voorstel in deze richting hebben gedaan.

Het wil ons voorkomen dat een dergelijke internationale benadering van het vraagstuk één van de weinige kansen biedt om op de duur vraag en aanbod op de arbeidsmarkt — maar ook op andere terreinen, bijv. vraag naar en aanbod van grond, water enz. — enigszins en geleidelijk in evenwicht te brengen.

Loonstructuur versterkt.

Daarnaast draagt o.i. nog een ander facet tot inflatie bij; nl. de rigiditeit van de inkomensverhoudingen. Hiermede is bedoeld, dat telkens weer als om bepaalde redenen de een of andere groep erin slaagt een betere plaats in de inkomenspyramide te krijgen, alle andere groeperingen hun best doen om de oude toestand te herstellen. Het is de vraag of dit in een dynamische maatschappij niet een belangrijke oorzaak van inflatoire krachten is. Immers, als het juist is wat in de loononderhandelingen en bij andere gelegenheden vaak naar voren wordt gebracht, nl. dat met voortgaande verbetering van werkomstandigheden in fabrieken

en kantoren het echte „vuile” en/of „harde” werk geen liefhebbers meer vindt, tenzij als compensatie een soms belangrijk hogere beloning wordt betaald, dan dient men te begrijpen, dat herstel van de status quo in de inkomensverhoudingen tot inflatie moet leiden. Misschien is de veel langzamere prijsstijging in de Verenigde Staten waar, niet-tegenstaande een betrekkelijk grote werkloosheid onder de ongeschoolden, eveneens gebrek bestaat aan vaklieden, ten dele het gevolg van het feit dat het verschil in beloning tussen handarbeiders en intellectuele beroepen reeds veel meer aan moderne situaties is aangepast dan in Europa. Door onze traditie van rangen en standen zijn de krachten, die telkens weer in de richting van denivellering werken, bijzonder sterk. Ook hier moet meer rekening worden gehouden met de ontwikkeling op langere termijn: door een steeds betere opleiding neemt het aanbod van krachten voor het middelbare en op de duur zelfs het hogere kader — ook relatief — gestadig toe. Aan het andere einde van de „classificatieladder” is het omgekeerde het geval, maar ook het vuile, harde en soms vervelende werk moet worden gedaan; ook hier valt aan de ijzeren wet van vraag en aanbod niet te ontkomen. Houdt men er geen rekening mee, dan zal elke poging tot bestrijding van inflatie ten gevolge van onze inkomenspolitiek tevergeefs zijn.

Conclusie.

Wij hebben getracht wat dieper te graven in de achter-

gronden van de spanning op de arbeidsmarkt en rondom de loonvorming door te wijzen op twee facetten van structurele aard. Andere structurele invloeden kunnen uiteraard eveneens van betekenis zijn. Het is waarschijnlijk belangrijker deze en soortgelijke oorzaken verder en meer systematisch op te sporen dan door te gaan met de, op de duur weinig vruchtbare, discussie of en zo ja in hoeverre de lonen de belangrijkste stuwende kracht in het inflatieproces zijn, of te trachten de ijzeren wet van vraag en aanbod door overheidsingrijpen uit te schakelen.

Wel is het mogelijk door een doelmatig beleid op langere termijn vraag en aanbod zodanig te beïnvloeden, dat het evenwicht enigszins wordt benaderd. Een kleine, open economie zal dat niet geïsoleerd kunnen doen. Vandaar dat samenwerking in Europees, beter nog Atlantisch verband, met het oog op de handel met en de ontwikkeling van landen met structurele werkloosheid even belangrijk zou zijn als een gemeenschappelijke aanpak van sociaal-economische problemen, zoals de stapsgewijze herstructurering van de inkomensverdeling. Slechts door de weg te verkennen, die tot hoognodige structurele wijzigingen zou kunnen leiden, zouden wij aan permanente inflatoire druk of aan de noodzaak, om telkens over te gaan tot een diep ingrijpende deflatie, kunnen ontsaan.

Amsterdam.

H. UMRATH.

Politieke presentatie van economische realiteiten

Het artikel van de heer H. Kraaijeveld in „E.-S.B.” van 15 december 1965 onder bovenstaande titel, zulks naar aanleiding van een door mij in „E.-S.B.” van 10 november 1965 gegeven beschouwing over politieke en economische aspecten van de crisis in de E.E.G., geeft mij aanleiding tot het volgende commentaar.

Allereerst merkt Kraaijeveld op, dat het niet juist zou zijn bij een vergelijken van de economische ontwikkeling in de E.E.G. met die in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië het jaar 1958 als basis te kiezen, aangezien dit jaar wordt gekenmerkt door een economische teruggang en dus tot vertekende cijfers leidt. Ik kan deze kritiek niet delen. Nog afgezien van het feit, dat bij vergelijkingen tussen landen over de wereld opgang en neergang in de conjunctuur nimmer parallel lopen, is belangrijker het feit, dat 1958 niet zo maar een jaar is uit de naoorlogse periode: het is het begin van de E.E.G. Het was mijn vooropgestelde bedoeling een soort balans — waaraan natuurlijk bepaalde gebreken (moeten) kleven — van de economische ontwikkeling van de Gemeenschap op te maken om zo de basis te leggen voor enige gedachten met betrekking tot de huidige crisis in de E.E.G., zowel wat betreft haar oorzaken als haar betekenis voor heden en toekomst. Ik ben dus doelbewust van het beginpunt van de Europese Economische Gemeenschap uitgegaan. Het doet overigens aan mijn stellingen geen afbreuk, zodat ik dus aan deze opmerking maar niet te veel waarde hecht.

Belangrijker is de kritische noot van Kraaijeveld, wanneer hij opmerkt, dat ten onrechte bij het vergelijken van de waarde van het bruto nationaal produkt van de E.E.G., Groot-Brittannië, de E.V.A., de Verenigde Staten en de

Sowjet-Unie is uitgegaan van de nominale waarde. Het resultaat zou wederom een vertekening van de verhoudingen zijn. Gaarne geef ik toe, dat een vergelijking van nominale waarden noodzakelijkerwijze onbevredigend is. Een correctie voor de exacte koopkrachtpariteit op ieder tijdstip zou de voorkeur verdienen. Feitelijk staat overigens wel vast, dat het vraagstuk van de vaststelling van een werkelijke koopkrachtpariteit nog geenszins een bevredigende oplossing heeft gevonden. Bij het vergelijken op nationaal niveau is het uitgeschakelen van prijschommelingen met het oogmerk gegevens te verkrijgen relatief eenvoudig, maar bij het berekenen van koopkrachtpariteiten voor een vergelijking tussen een aantal van landen met totaal verschillende fiscale en sociale stelsels komt men voor bijna onoverkomelijke hindernissen te staan, welke dan ook niet geheel verantwoord genomen worden.

Nu heeft de heer Kraaijeveld in zijn tabel 2 een poging gewaagd — d.w.z. hij heeft de cijfers van het E.E.G.-vademecum van het Ministerie van Landbouw 1965 overgenomen — het bruto nationaal produkt in 1963 te corrigeren voor koopkrachtverschillen. Het brengt ons niets verder. Het accentueert — ik moge dit met voldoening vaststellen — slechts mijn conclusies, de cijfers, die ik in tabel 6 tegen marktprijzen heb genomen, zoals de overheersende positie van Duitsland in een E.E.G. zonder Frankrijk. Ik blijf dit laatste vóór en na het lezen van het artikel van Kraaijeveld politiek en economisch ongewenst vinden, nog sterker, volstrekt onaanvaardbaar. Europa zonder Frankrijk is niet Europa. Gaarne voeg ik hieraan toe — hetgeen ik o.a. voor de studenten in Cambridge in november 1965 ook heb betoogd — dat Europa zonder Engeland evenmin tot een sterk Europa kan uitgroeien.

Onbegrijpelijk is het, bij Kraaijeveld te lezen, dat ik categorisch een vervanging van Frankrijk door andere partners zou zfwijzen (blz. 1176 l.k.). In mijn conclusie 6 zeg ik toch met zoveel woorden, dat, indien Frankrijk zich blijvend afzijdig houdt van de op grond van de Verdragen van Rome en Parijs in gang gezette integratie, nieuwe partners dienen te worden gevonden, uiteraard op dezelfde grondslagen als in de hierbedoelde Verdragen. A contrario mag zeker niet worden beweerd, dat ik bij een „bekering” van Frankrijk dus tegen een verbreding van de E.E.G. zou zijn. Gedurende tal van jaren betoog ik het omgekeerde en bepleit ik in woord en geschrift de noodzaak ener verbreding van de E.E.G.

Een punt, waar Kraaijeveld en ik het wel over eens zijn is, dat, welke statistische gegevens men ook neemt, de uitkomsten van de economische groei voor de E.E.G. hoger uitvallen dan voor de E.V.A., zowel vóór als na 1958. Nu wekt Kraaijeveld alleen de indruk, dat hij de naoorlogse inhaalvraag min of meer in dezelfde mate laat gelden voor de jaren vóór als na 1958. Het lijkt mij nuttig dit punt iets genuanceerder te stellen. De naoorlogse inhaalvraag was namelijk belangrijk „zwaarder” in de E.E.G.-landen dan in de niet-E.E.G.-landen (E.V.A.) en in de periode 1953/1958 belangrijk groter dan in de jaren 1959/1963.

Ik behoef hier de verschillende cijfers betreffende de economische groei niet meer te herhalen. Die groei is onmiskenbaar. Kraaijeveld en ik zijn het hierover eens. Alleen brengt eerstgenoemde te dezen aanzien naar voren, dat het niet gerechtvaardigd is de sterkere groei in de E.E.G. als geheel aan het bestaan van de Europese Economische Gemeenschap toe te schrijven. Het is zeker juist, dat de economische groei binnen de E.E.G. niet zonder meer aan het integratieproces mag worden toegewezen, maar wel heeft de integratie de groei sterk gestimuleerd. Wie maar enigszins bekend is met het investeringseffect in de lidstaten ten gevolge van het bestaan van de E.E.G., weet, dat tal van initiatieven voor industriële ontwikkeling en expansie zijn genomen, die niet — of niet in die mate — zouden zijn genomen, indien de E.E.G. niet zou zijn tot stand gekomen. De grotere markt van de Zes van vandaag zou niet zo groot zijn geweest en dus minder zekerheid en continuïteit hebben geboden bij een voortduren van de toestand van vóór 1958. Het bedrijfsleven heeft de in 1958 in gang gezette ontwikkeling goed begrepen en op de integratie geanticipeerd.

Kraaijeveld ziet in dit verband, naar mijn mening, een uiterst belangrijk punt over het hoofd. Vóór het aangaan en de inwerkingtreding van het E.E.G.-Verdrag, aldus Kraaijeveld, was nagenoeg de gehele handel in industriële produkten geliberaliseerd in het kader van de O.E.E.C. Dus: die handel had zich toch wel ongeveer zo ontwikkeld. Dit is apert onjuist. Immers, de liberalisatie is maar een onderdeel van het vrije verkeer. De E.E.G. is veel verder gegaan, reeds nu. Naast de opheffing van contingenten werden de invoerrechten tussen de lidstaten drastisch verlaagd. Zij zullen binnen enkele jaren zelfs niet meer bestaan. Deze rechten kunnen ook niet meer eenzijdig worden ingesteld. Bovendien zijn tal van andere het handelsverkeer belemmerende factoren — het terrein van de zgn. para-tarifaire bescherming — geheel of gedeeltelijk afgeschaft. Dit is een duidelijk winstpunt van de E.E.G. Men kan dus de uitwerking van het integratie-effect nauwelijks loochenen. Een andere vraag is, hoe men dit integratie-effect kan meten. Zoals uit het bovenstaande

blijkt, is zulks niet eenvoudig. Toch zijn er wel enkele aanknopingspunten voor de uitwerking van een integratie-effect op de economische ontwikkeling van de E.E.G. te vinden.

Uit een redenering a contrario — ten opzichte van die van Kraaijeveld — volgt bijv., dat de van 1953 tot 1963 in de E.E.G. waar te nemen groei van het bruto nationaal produkt (tegen constante prijzen) van gemiddeld 5,4 pCt. per jaar, tegenover 3,4 pCt. in hetzelfde tijdperk in de E.V.A., na 1958 zich zeker in mindere mate op impulsen van de wederopbouw op het continent laat terugvoeren. Een onderverdeling van de periode 1953-1963 in twee delen toont zelfs aan, dat de groei van 1958 tot 1965 5,6 pCt. bedroeg en daarmede boven de voor 1953 tot 1958 waar te nemen waarden voor de E.E.G. lag ¹⁾. Men kan zonder zich te vermoeien met het zoeken naar monocausale verklaringen vanaf 1958 — het tijdstip, waarop de naoorlogse wederopbouw eigenlijk was afgesloten — niet alleen geen vermindering van de groei vaststellen, maar integendeel een geringe versnelling constateren. Er moeten dus andere impulsen de plaats van de wederopbouwconjunctuur hebben ingenomen. Zoals gezegd, speelt daarbij de E.E.G. onmiskenbaar een rol.

Een laatste punt. Kraaijeveld gaat ook nader in op de betekenis van het vergelijken van cijfers per hoofd der bevolking en steunt daarbij, zo nam ik aan, op de gegevens van zijn tabel I. Hier nu valt mij een zekere tegenspraak op tussen de bewering, dat na 1958 het bruto nationaal produkt per hoofd in de E.V.A. „aanmerkelijk meer” gestegen is dan in de E.E.G., en de cijfers in de tabel. Volgens de tabel, waarin overigens de grens bij 1959 wordt gelegd, bedroeg de groei in de E.E.G. voor de periode 1955/1959 per hoofd 15 pCt., voor de periode 1959/1963 19 pCt. Voor de E.V.A. bedraagt de groei in de jaren 1959/1963 16 pCt. Met uitzondering van Portugal en Denemarken (beiden + 20 pCt.), liggen de andere E.V.A.-landen ver beneden het gemiddelde van de E.E.G. Het bruto nationaal produkt per hoofd in Groot-Brittannië is zelfs gemiddeld met slechts 9 pCt. gestegen.

Dat betekent, niets anders dan dat de aanmerkelijk sterkere groei na 1958 in de E.E.G. en niet in de E.V.A. heeft plaats gevonden. In feite vertoont de periode van 1953 tot 1963 voor de E.E.G. en de E.V.A. het navolgende beeld:

	Gemiddelde jaarlijkse groei van het bruto produkt per hoofd tegen constante prijzen (in pCt.)		
	1953-1958	1958-1963	1953-1963
E.E.G.	4,4	4,4	4,4
E.V.A.	2,3	3,2	2,7

Bron: Bureau voor de Statistiek der Europese Gemeenschappen, Brussel.

In het bovenstaande heb ik een nadere bijdrage willen geven voor de gedachtenwisseling, die het gevolg is geweest van mijn beschouwingen in „E.-S.B.” van 10 november 1965. De groei in de E.E.G. als door mij behandeld, is kennelijk niet tendentius weergegeven en het komt mij voor, dat mijn betoog niet meer, maar ook niet minder wetenschappelijk is uitgevallen dan de uiteenzettingen van de heer Kraaijeveld.

's-Gravenhage.

Mr. P. A. BLAISSE.

¹⁾ Bureau voor de Statistiek der Europese Gemeenschappen te Brussel.

In een vergadering van de Vaste Commissie voor Landbouw en Visserij in de Tweede Kamer heeft de heer Schuitemaker gepleit voor een geleidelijke omschakeling van de bosexploitatie, met als doel houtproductie, naar het op de recreatie gerichte bos, waarmede het Staatsbosbeheer tevens de jaarlijkse exploitatietekorten van enige miljoenen guldens zal kwijtraken. Schrijver van onderstaand artikel is van mening dat deze twee aspecten: het karakter van het Nederlandse bos en het exploitatietekort bij het Staatsbosbeheer ten onrechte in één verband zijn gebracht. Wat z.i. in de eerste plaats nodig is, is een economisch verantwoorde analyse van de exploitatiemogelijkheden van verschillende bosstypes in Nederland. Zolang niet op grond van resultaten van gecombineerd sociologisch en bosbouwkundig onderzoek bekend is, dat de samenstelling en behandeling van onze bossen veranderd moet en kan worden om aan de recreatie te voldoen, lijkt hem geen enkele reden aanwezig om een bosbeleid te voeren dat de houtproductie als doel in onze bosbouw verlaat.

Het bosbouwbeleid in het parlement

Omschakeling bepleit van „exploitatiebos” naar „recreatiebos”.

Op 18 november 1965 heeft de heer Schuitemaker, in een vergadering van de Vaste Commissie voor Landbouw en Visserij, de kat de bel aangebonden. Hij heeft een reeds intern in de bosbouw levend discussiepunt naar voren gebracht bij een gelegenheid, die het plotseling buiten de sfeer van min of meer informeel geredetwist heeft geplaatst. Hij heeft namelijk gesproken over de vraag, of het nog wel verantwoord is dat het Staatsbosbeheer bossen aanlegt die op houtproductie zijn gericht oftewel houtteelt bedrijft, en beantwoordt deze vraag zelf nadrukkelijk ontkennend. Hij is hiermee niet de eerste, die de stelling poneert dat bosaanleg geheel op de recreatie dient te zijn gericht, en evenmin de eerste die dit zonder doorslaggevende argumenten doet. Hij is wel de eerste die deze kwestie uitvoerig behandelt in een politiek milieu van zo hoog niveau, dat zijn woorden tot goed gefundeerde reacties aanleiding zullen moeten geven. En wellicht moeten wij derhalve de heer Schuitemaker erkentelijk zijn dat hij bestemming en karakter van het Nederlandse bos op deze wijze in de schijnwerpers heeft gezet. Zijn voor de economisch gerichte bosbouw, voor de houtverwerkende industrie en voor de houthandel verstrekkende en zeer onprettige conclusies dwingen namelijk tot onderzoek en maatregelen, die de genoemde sectoren bij de huidige situatie nauwelijks kunnen schaden maar wel ten goede kunnen komen.

Wat deze parlementariër precies, en wel namens de fractie van de P.v.d.A., heeft gezegd, is te lezen in het verslag van de vergadering van de Vaste Commissie voor Landbouw en Visserij op 18 november. Zijn betoog komt op het volgende neer:

— Het Staatsbosbeheer heeft elk jaar een tekort op de exploitatierekening; dit tekort was in 1964 f. 5,5 mln. en is voor 1966 begroot op f. 4 mln.

— Hij vindt deze tekorten nog aanvaardbaar als er bos wordt geschapen dat mooi is, maar z.i. is de bosbouw in een stadium gekomen (of was dit altijd al

dat bossen worden aangelegd die niet veel gelegenheid bieden voor „echt genieten”, zoals voor de recreatie noodzakelijk is.

— De arbeid in het bos is zeer onproductief, de rentabiliteit is zoek.

— Een evolutie, al aanwezig bij het Staatsbosbeheer, moet worden versneld: wij moeten recreatief veel waardevoller bos krijgen.

— Versnelling van deze evolutie zal het Staatsbosbeheer ook van de exploitatietekorten afhelpen.

— Hij wil niet zeggen dat we geen bos meer moeten hebben. Integendeel, maar hij denkt hierbij meer aan een type als het wandelbos van „De Hoge Veluwe”.

— Men zou de exploitatietekorten bij het Staatsbosbeheer kunnen verminderen en tegelijk mooier bos kunnen krijgen door:

- a. geen kaalkap maar onderbeplanting;
- b. langere omloop met meer dunningen;
- c. geen experimenten met houtsoorten op gronden die geen behoorlijke groei toelaten.

Voorts beveelt hij meer verkoop op stam aan, waardoor minder arbeiders, die het hele jaar aan het werk moeten blijven, nodig zijn.

— Voor de „recreatiesubsidie” aan boscigenaren moet het criterium zijn dat men werkelijk een bosbedrijf heeft en er werkkrachten heeft lopen.

Aldus de heer Schuitemaker. Met het laatste stelt hij overigens zelf reeds dat een voor recreatie in aanmerking komend bos een bedrijf moet zijn en dat daar arbeiders nodig zijn. Hem is trouwens door de Minister in diens antwoord needs meegedeeld, dat hij niet moet verwachten dat een meer overschakelen naar de recreatieve kant het Staatsbosbeheer arbeiders zal besparen. De heer Van Koeverden (K.V.P.) schaarde zich achter de heer Schuitemaker door op te merken dat getracht moet worden van het Staatsbosbeheer een meer renderende zaak te maken, echter zonder hierbij een

verandering in het karakter van het bos als remedie te stellen. Hij drong aan op een balans en een winst- en verliesrekening van het Staatsbosbeheer. De heer Kikkert (C.H.U.) noemde hetgeen de heer Schuitemaker wil, „de klok terug gaan draaien naar de toestand zoals die 40, 50 jaar geleden was”, en verweet hem Gods water over Gods akker te willen laten lopen.

Minister Biesheuvel prees de deskundigheid van de heer Schuitemaker in diens betoog. Hij wees erop dat het Staatsbosbeheer geen commerciële onderneming is en deelde mee dat hem bij zijn beleid niet voor ogen staat een zo groot mogelijke opbrengst, want deze wordt verkregen op het moment dat het bos voor het publiek juist zijn schoonheid knijgt (deze opmerking is in haar algemeenheid overigens discutabel). Hij wees er voorts op dat de leeftijdklassenverhouding in de staatsbossen niet normaal is; er zijn relatief veel jonge bossen, waardoor de bijgroei groter is dan de kap. Verder deelde de Minister mee, dat de kaalkap afneemt, dat herbewassing meer plaatsvindt door onderbeplanting, dat bossen op zeer slechte gronden niet meer worden vervangen, en dat verkoop op stam bij dunningen niet mogelijk is, in verband met schade aan de blijvende opstand, maar bij kaalkap toeneemt.

Het probleem van de exploitatietekorten.

Laat ons nu terugkeren tot de heer Schuitemaker. Wat hij heeft gezegd is in wezen: „Laat de bosexploitatie met als doel houtproductie geleidelijk verdwijnen en laat er een geheel op de recreatie gericht bos voor in de plaats komen; daarmee zal tegelijk het Staatsbosbeheer de jaarlijkse exploitatietekort van enige miljoenen kwijtraken”.

Wij kunnen ons niet aan de stellige indruk onttrekken, dat hij twee dingen in één verband brengt die zich hiertoe niet lenen. Wellicht misleid door geluiden uit bosbouwkringen over de afnemende betekenis van het economische beginsel in de bosbouw, heeft hij twee aspecten, het karakter van het Nederlandse bos en het exploitatietekort bij het Staatsbosbeheer, met elkaar willen combineren. Zijn betoog heeft daarmee zeker niet aan doeltreffendheid gewonnen, maar tegelijkertijd heeft hij allen, die belang hebben bij de bosbouw, een dienst bewezen. Enerzijds dwingt hij namelijk de bosbouw, vooral ook door de plaats waar hij zijn bewerkingen naar voren bracht, tot een zeer noodzakelijke *economisch verantwoorde analyse van de exploitatiemogelijkheden van bos in Nederland*. Anderzijds dwingt hij tot het in die analyse tot uiting doen komen van de *consequenties die een omschakeling van „exploitatiebos” naar „recreatiebos” voor de exploitatierekening van dat bos heeft*. In verband hiermee doen zich drie belangrijke punten voor.

In de eerste plaats vraagt men zich af *wat de heer Schuitemaker bedoelt met recreatiebos*, waarnaar z.i. de bosbouw tot dusverre veel te weinig of niet heeft toegewerkt. Als men hem in zijn betoog volgt, lijkt het ons dat hij denkt aan oud bos, gemengd bos, geen kaalkap, wel dunningen en onderbeplanting, meer grond niet herbewassen. Deze typering is voor de bosbouw niet exact genoeg, hoewel het logisch is dat de heer Schuitemaker in het kader van zijn betoog op details niet nader is ingegaan.

In de tweede plaats *noemt hij geen cijfers* die erop wijzen dat de exploitatietekorten van het Staatsbosbe-

heer door op recreatie gerichte maatregelen kleiner zullen worden. De Minister wees hem er al op dat hij het aantal arbeiders door een meer op de recreatie gericht bosbeheer niet kan verminderen. Voorts zij opgemerkt dat het exploitatietekort, begroot voor 1966, ten opzichte van 1964 kleiner is geworden (f. 4 mln. resp. f. 5,5 mln.) en dat dit, als men de begroting van het Staatsbosbeheer bekijkt, grotendeels te danken moet zijn aan het feit dat de uitgaven t.b.v. de recreatie buiten de exploitatiebegroting 1966 zijn gelaten. Dit is ook juist. In 1964 beliep het aantal arbeidsuren t.b.v. de recreatie in domeinbossen 12,1 pCt. oftewel 162.000, hetgeen toen reeds bijna f. 800.000 betekende.

Dat verder een aantal door de heer Schuitemaker voorgestelde bosbouwkundige maatregelen, zoals menging, meer dunningen en geen kaalkap maar onderbeplanting, kostenverhogend zullen werken, is waarschijnlijk dan het omgekeerde! *Als hij een zo ingrijpende maatregel als verandering in het beleid t.a.v. onze domeinbossen bepleit, met het argument dat hiermee miljoentekorten verdwijnen, behoort deze argumentatie met cijfers te worden gestaafd*. Het zou daarom interessant zijn om gedetailleerd cijfermateriaal van Staatsbosbeheer, Bosbouwproefstation of wie ook te vernemen met betrekking tot de door de heer Schuitemaker bepleite, z.i. rendementsverhogende, omschakeling in het bosbeleid, cijfers waarbij aanlegkosten, onderhouds- en beheerskosten en opbrengsten moeten worden betrokken.

De heer Schuitemaker zou dan echter, zoals hierboven reeds is opgemerkt, de daarvoor nodige nauwkeurigere omschrijving van de door hem voorgestane bosstypes moeten verschaffen. Als hij gelijk zal de bosbouw daarmee rekening kunnen houden. Maar als de heer Schuitemaker ongelijk heeft — wat heel waarschijnlijk is, ook al door hetgeen hem over de arbeidersbezetting bij Staatsbosbeheer door de Minister is meegedeeld — is zijn betoog dan minder interessant en van minder betekenis geworden? Zeker niet.

En hiermee kom ik op het derde kernpunt. Als de exploitatietekorten bij het Staatsbosbeheer niet zullen verdwijnen door het bosbeheer meer op de recreatie te richten, *vult het probleem van de heer Schuitemaker in tweeën uiteen*. Het kan dan ook veel reëler worden gesteld:

1. Wat moet men doen om de exploitatietekorten bij het domeinbeheer van Staatsbosbeheer te verminderen of, nog liever, om te zetten in een exploitatie-overschot?

2. Moet, onafhankelijk van de financiële resultaten van het domeinbeheer, de houtproductie als criterium bij aanleg en behandeling van het bos verlaten worden ten gunste van de recreatie, en is dit bosbouwkundig mogelijk?

Analyse van de bosexploitatie noodzakelijk.

Wat dit probleem betreft, is er slechts één mogelijkheid om mee te beginnen, nl. een financiële doórluchting van de domeinbossen van Staatsbosbeheer. Alle uitgaven en inkomsten, die niet strikt tot de bosexploitatie als bedrijf behoren, moeten buiten beschouwing blijven, terwijl de overige voor elk belangrijk bostype (fijnspar, gemengd loofhout, populier met els enz.) per bodemgroep en per beheerseenheid dienen te worden geanalyseerd. Dan móet er uitrollen wáár precies de onrendabele sectoren van het bedrijf te vinden zijn, waar-

om ze onrendabel zijn, in hoeverre ze rendabel te maken zijn en hoe dit kan geschieden.

Wij nemen aan dat het Staatsbosbeheer reeds over de basisgegevens, nodig voor een dergelijke doorlichting, beschikt. Wij zijn voor de heer Schuitemaker enigszins bevreesd dat daarbij niet die bostypes als de goedkoopste en meest rendabele uit de bus zullen komen, die hij en met hem andere, ook binnen de bosbouw, als recreatief aantrekkelijk beschouwen, waarbij wij in het midden laten of ze werkelijk recreatief aantrekkelijker zijn dan andere. Hij heeft dan echter een reële basis om een gesprek over de exploitatietekorten van het Staatsbosbeheer te voeren. Die heeft hij, voor zover althans uit zijn woorden valt af te leiden, nu niet.

In de particuliere sector gaat men ook niet van een in samenstelling gecompliceerd bedrijf, omdat het een exploitatietekort heeft, een heel ander soort bedrijf maken, zonder het bestaande bedrijf volledig te hebben doorgelicht, de onrendabele componenten te hebben opgespoord en zonder precies te weten wat de financiële consequenties van de modificatie zijn. Omdat de heren Schuitemaker en Van Koeverden een renderend domeinbeheer willen zien, mag men aannemen dat zij een dergelijke analyse ook bij het Staatsbosbeheer zullen voorstaan.

Het probleem van de omschakeling naar „recreatiebos“.

Dit probleem vormt, zoals ik in het begin van het artikel reeds opmerkte, een essentieel, tot dusverre min of meer intern, discussiepunt uit de bosbouw. Dit is nu naar buiten gekomen op een wijze en op een plaats, die het, gelukkig, nodig maken dat goed gedocumenteerde argumenten ter tafel komen. Ik doel hierbij op argumenten vóór en tégen productiebos, argumenten vóór en tégen het hanteren van eisen, die de recreatie aan het bos stelt, als belangrijkste norm bij bosaanleg en bosbehandeling. Als eerste en voorlopig enige (want afdoende) argument tegen het hanteren van dergelijke eisen als eerste criterium kan men aanvoeren dat hiertoe geen mogelijkheid aanwezig is, zolang niet exact bekend is welke eisen de recreatie aan de samenstelling en behandeling van bos stelt.

Dergelijke eisen zijn, voor zover mij bekend, tot dusverre niet op grond van resultaten van gecombineerd sociologisch en bosbouwkundig onderzoek geformuleerd ¹⁾. Ook kan men opmerken dat de conclusie van de heer Schuitemaker, dat de huidige staatsbossen recreatief niet voldoen, nooit door dergelijk onderzoek is aangetoond. Wat hij persoonlijk mooi vindt mag dan voor hem doorslaggevend zijn en zal door anderen zeker gerespecteerd worden, maar hij kan op deze basis niet het beleid aanvallen van een Rijksdienst, die met het nut van staatsbossen in het algemeen te maken heeft.

Zolang dus niet op basis van onderzoekresultaten bekend is dat de samenstelling en behandeling van onze bossen veranderd moet en ook kan worden om aan de recreatie te voldoen, lijkt ons geen enkele reden aanwezig om, alleen terwille van ongedefinieerde eisen,

¹⁾ J. M. Heukels: „Openluchtrecreatie“, Mededeling no. 9 van het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht, 1963.

een bosbeleid te voeren dat de houtproductie als doel in onze bosbouw verlaat. Men spreekt weliswaar, ook in bosbouwkringen, over twee soorten bos, nl. „recreatiebos“ en „productiebos“, maar het wordt nu toch hoog tijd, dat de voorstanders van een dergelijke onderscheiding deze definiëren, motiveren en documenteren! Ik spreek hierbij nadrukkelijk niet over de inrichting van onze bossen voor de recreatie (ontsluiting, recreatieve voorzieningen), maar over samenstelling en behandeling van het eigenlijke bosgedeelte.

Op één punt wil ik nog wijzen: indien het Staatsbosbeheer, dat 20 pCt. van het Nederlandse hout produceert, zich bij de bosaanleg niet op de houtproductie richt, mag men dan van de houtverwerkende industrie verwachten dat deze zich zal en kan richten op hetgeen Nederland aan hout produceert? Als deze productie geen doel, maar een toevallig nevenverschijnsel is, is een zich op elkaar instellen van bosbouw en industrie niet wel mogelijk. Een dergelijke samenwerking is echter essentieel om in onze bosbouw een economisch zo effectief mogelijk beleid te kunnen voeren. Men mag dit laatste onbelangrijk vinden, maar dan moet men accepteren dat de exploitatietekorten groter in plaats van kleiner worden.

Slot.

Nu in onze volksvertegenwoordiging de eisen die de recreatie aan de bosbouw stelt en de financiële consequenties daarvan aan de orde zijn gesteld, is het te hopen dat eindelijk concrete gegevens op tafel komen die kunnen aantonen of een op de houtproductie gerichte samenstelling van het bos wel of niet recreatief aanvaardbaar is en zo niet, welke de financiële consequenties zijn van een verandering daarin. Voorts mag men dan een uitspraak op hoog niveau verwachten over de aanvaardbaarheid van dergelijke consequenties. Ten slotte mag men verwachten dat deze gegevens en conclusies, gezien hun grote betekenis voor allen die bij de bosbouw betrokken zijn, niet binnenskamers zullen blijven. Indien dit het vervolg zal zijn op de woorden van de heer Schuitemaker, dan heeft zijn betoog op 18 november 1965 een voor de bosbouw historische betekenis gehad.

Wageningen.

H. A. VAN DER MEIDEN.

(I. M.)

Beleggen in goud

GOLDMINES

Een bloemlezing uit de Zuidafrikaanse goudmijnen. Vraagt inlichtingen of toezending van documentatiemateriaal bij de beheerder Algemene Bank Nederland.

In het eerste artikel werd reeds aangetoond dat de — ter oplossing van de zeer belangrijke E.E.G.-problematiek van vetten en oliën — in Brussel voorgestelde prijsverlaging van olijfolie bepaalde voorwaarden veronderstelt waaraan volgens de statistische realiteit niet wordt voldaan. Als voornaamste conclusie wordt in het tweede artikel dan ook aangedrongen op een in opdracht van de Europese Commissie uit te voeren volledig econometrisch onderzoek als basis voor de door de E.E.G.-Ministerraad hierover te nemen beslissing. Met deze — binnen enkele maanden verwachte — beslissing wordt automatisch het t.z.t. communautair te financieren bedrag bepaald dat ter compensatie van de te verlagen marktopbrengst in de vorm van aanvullende steun aan de vnl. Italiaanse olijfolieproducenten zal worden uitgekeerd. Op grond van een globale econometrische analyse en onder voorbehoud van enkele vereenvoudigende veronderstellingen wordt door schrijver ten slotte de voorlopige conclusie getrokken, dat de noodzakelijke prijsverlaging van olijfolie tussen 0 en 20 pCt. zou moeten liggen (en niet op ca. 33 pCt., zoals uit de Brusselse plannen zou voortvloeien).

Gemeenschappelijk vetten- en oliënbeleid

(II) *

Probleemstelling.

Ter wille van het gemak van de lezer laten wij hieronder eerst de samenvattende conclusies volgen uit ons eerste artikel.

1. Het belangrijkste vraagstuk van het thans nog in ontwerpstadium verkerende gemeenschappelijke oliën- en vettenbeleid luidt: in welke mate moet de olijfolieprijs worden verlaagd, opdat de bestaande olijfolieafzet in Italië geen gevaar loopt. Een — van het econom(etr)ische probleem losstaande — (politieke) vraag in dit verband is, of slechts de Italiaanse produktie (die met een jaarlijks gemiddelde van ca. 400.000 ton als een gegeven kan worden beschouwd) dan wel de gehele huidige consumptie (tezamen met een import van ca. 100.000 ton, in totaal ca. 500.000 ton) dient te worden gestabiliseerd.

2. In Brussel beluisterd antwoord: een verlaging van de olijfolieprijs met hetzelfde percentage als waarmee de concurrerende oliën — als gevolg van de afschaffing van de huidige beschermende heffingen — verwacht worden te zullen dalen.

3. Een analyse van dit standpunt toont aan, dat hierbij aan twee voorwaarden zou moeten worden voldaan: 1. een insignificante inkomenselasticiteit en een — op het substitutie-effect t.a.v. concurrerende oliën na — eveneens te verwaarlozen prijselasticiteit van olijfolie en 2. een ongeveer gelijke absolute waarde van de eigen prijselasticiteit van olijfolie (invloed van wijzigingen in de olijfolieprijs op de olijfolieconsumptie) en van de kruiselasticiteit (invloed prijswijzigingen van concurrerende oliën op de olijfolieconsumptie).

4. Reeds een globaal econometrisch onderzoek toont aan dat aan geen van deze voorwaarden wordt voldaan. Hierbij valt vooral op, dat de inkomenselasticiteit een verrassend significante waarde vertoont.

Op welke manier valt een juiste marktprijs voor olijfolie te berekenen?

1. Er is o.i. maar één mogelijkheid om te trachten het gezochte percentage van de noodzakelijke prijsverlaging

van olijfolie te benaderen: een volledige regressievergelijking met ten minste drie variabelen, t.w. het reëel inkomen (of de reële consumptieve bestedingen, C_T), de gedefleerde prijs van olijfolie ($\frac{P_{oo}}{P_{kvl}}$) en de gedefleerde prijs

van concurrerende oliën ($\frac{P_{co}}{P_{kvl}}$)¹⁾. Met een constant (ongewijzigd) te veronderstellen olijfolieconsumptie (produktie) en bekende (geschatte) waarden van C_T , P_{kvl} en P_{co} blijft de gezochte P_{oo} als enige onbekende over.

Een globale methode, zoals door ons gevolgd, stuit o.m. op de moeilijkheid, dat — zoals reeds gezegd — de Italiaanse regering, althans op langere termijn, door middel van flexibele heffingen, P_{co} steeds in een bepaalde relatie tot P_{oo} trachtte te houden. De jaarlijkse gemiddelde prijs van concurrerende oliën is dus zelf nauw gecorreleerd met de jaarlijkse olijfolieprijs. Een soortgelijk probleem, nl. een storende multicollineariteit tussen de jaarprijzen van boter en margarine werd bij vroegere Nederlandse onderzoekingen door Prof. Tinbergen met succes omzeild door gebruikmaking van kwartaalreeksen. Deze methode zal, naar wij hopen, ook het sterke statistische apparaat in Brussel in staat stellen tot bevredigende resultaten te komen. Hierbij kan de door ons gevolgde methode verder zo nodig worden verfijnd (bijv. door toepassing van gewogen regionale coëfficiënten enz.).

2. In afwachting van een meer verfijnd onderzoek — het is ten slotte het primaire doel van onze analyse om de noodzakelijkheid hiervan aan te tonen — zullen

* Het eerste gedeelte van dit artikel is gepubliceerd in „E.-S.B.”, van 26 januari 1966. Daarin zijn enige storende fouten geslopen. Op blz. 100 (linkerkolom, 4e alinea van boven, 6e regel) dient men te lezen: „Italiaanse consumptie (ca. 500.000 ton)”. Op dezelfde bladzijde (rechterkolom, 3e alinea van boven, 12e regel) en op blz. 101 (linkerkolom, 8e regel van boven) leze men „absolute” i.p.v. „numerieke”.

¹⁾ Theoretisch zou het inkomen met het gemiddelde, en de prijzen met het marginale uitgaven-indexcijfer dienen te worden gedefleerd, doch door gebrek aan statistische cijfers zal men met het algemeen gebruikelijke (gemiddelde) prijsindexcijfer moeten werken.

wij onderstaand toch een poging tot een zekere ruwe kwantificering ondernemen. Onze bedoeling hiermede is slechts een indicatie te geven van de orde van grootte van de eventueel noodzakelijke prijsverlaging van olijfolie.

Om zelfs deze ruwe benadering enig reëel karakter te geven moeten wij enerzijds de inkomens- (a), de prijs- (b) en de kruiselingse elasticiteiten (c) schatten en anderzijds een antwoord kunnen geven op twee vragen, nl. of men in onze dubbel-logaritmische opzet (constante elasticiteiten) kan blijven werken (d) en of de prijselasticiteiten in ieder geval betrouwbaar kunnen worden geacht voor een dermate grote prijsval (in de orde van grootte van 30 pCt.) zoals wordt verwacht (e).

ad a. Wat de inkomenselasticiteit betreft, zullen wij met de coëfficiënt van 1,3 blijven werken, die in de in het eerste deel behandelde regressievergelijking is gevonden.

ad b. In genoemde regressievergelijking is hiervoor een waarde van $-0,69$ gevonden. Deze coëfficiënt bleek echter onderschat te zijn, daar in onze berekening geen rekening werd gehouden met prijswijzigingen van de concurrerende oliën, die steeds in dezelfde richting als de veranderingen in de olijfolieprijs optraden en die de werking van de elasticiteitscoëfficiënt van de olijfolieprijs verzwakten. Het komt ons dan ook als een redelijke veronderstelling voor dat de coëfficiënt van de eigenlijke prijselasticiteit (steeds bedoeld: prijsvraagelasticiteit) van olijfolie in de buurt van $-0,7$ à $-0,8$ zal liggen. Voorlopig zullen wij van een waarde van $-0,75$ uitgaan.

ad c. Mede gezien de door ons gehanteerde diverse vereenvoudigende veronderstellingen alsmede het feit, dat wij de resultaten van een kleinhandelsprijsonderzoek in het groothandelsstadium toepassen, willen wij deze elasticiteitscoëfficiënt zo hoog mogelijk schatten om hiermede over een zekere veiligheidsreserve te kunnen beschikken ²⁾. Anderzijds hebben wij gezien dat de absolute waarde van deze elasticiteitscoëfficiënt normaal gesproken tussen de groepselasticiteit van liquide oliën (waarvan wij een waarde aannamen van < 0) en de eigen prijselasticiteit van olijfolie ($-0,75$) zal liggen. Ons baserende op een zo „ongunstig” mogelijke, d.w.z. een zo hoog mogelijke, kruiselasticiteit, zullen wij een coëfficiënt van $0,65$ hanteren.

ad d. Binnen het kader van ons cijfermateriaal maakt het weinig verschil of wij een dubbel-logaritmische of een andere vergelijking kiezen. Anderzijds vinden wij de mogelijkheid dat de inkomenselasticiteit bij stijgend inkomen en de prijselasticiteit bij lagere prijzen (en bij toenemend verbruik) een dalende tendens zouden vertonen, niet irreëel. Wij hebben echter geen redenen om aan te nemen, dat de inkomenselasticiteit van olijfolie reeds nu aan het dalen is. In de hierover beschikbare schaarse literatuur (waarin een volledige

²⁾ Aan de reeds eerder genoemde veronderstellingen moeten wij eigenlijk nog twee toevoegen, die overigens wederom een tegengesteld effect zullen hebben. Ten eerste wordt in onze analyse steeds uitgezien naar een kwaliteitsinkomenselasticiteit, zodat de uitgavenelasticiteit gelijk wordt gesteld aan de hoeveelheidsinkomenselasticiteit. Daarentegen verwaarlozen wij — zie voetnoot 4 van het eerste deel — eveneens het stimulerende effect, dat van een prijsverlaging van olijfolie zal uitgaan op het verbruik van olijfolie in de overige lid-staten in het algemeen en in Frankrijk in het bijzonder (waar men thans een zeer hoge olijfolieprijs heeft die dan ook relatief meer dan de Italiaanse olijfolieprijs zal worden verlaagd).

analyse over de vraagfunctie van olijfolie overigens geheel ontbreekt) komt men juist de verwachting tegen ³⁾, dat de inkomenselasticiteit van olijfolie tot 1970 zal stijgen. Wij menen dan ook op korte termijn gerust met een *constante* inkomenselasticiteit te kunnen werken.

Een mogelijke daling van de prijselasticiteiten spreekt ons echter aan. Anderzijds willen wij voor een ruwe berekening zoveel mogelijk binnen het kader van onze dubbel-logaritmische vergelijking blijven. Als eenvoudig correctiemiddel zullen wij dan ook naast de prijselasticiteit van $-0,75$ een factor T opnemen gelijk aan $[1 \pm t (0,005)]$, die dus voor de onderscheiden jaren in waarde daalt van $1,025$ tot $0,975$ (met 1 als gemiddelde, d.w.z. een ongewijzigde waarde). Op de waarde van de kruiselasticiteitscoëfficiënt zou ook een — naar verhouding nog kleinere — correctie kunnen worden toegepast, doch deze houden wij gemakshalve constant op $0,65$.

ad e. Dit is een redelijke zorg en zou menig hoofdbreken kunnen veroorzaken, ware het niet dat de afschaffing van de in Italië bestaande, op de prijzen van concurrerende oliën drukkende beschermende rechten naar verwachting in ten minste 2 etappes zal worden gerealiseerd, zodat de prijswijzigingen telkens ruimschoots binnen de omvang van reeds eerder waargenomen prijsfluctuaties zouden blijven ⁴⁾.

Onze proefsgewijze opgestelde vraagfunctie voor olijfolie luidt aldus: $\log C_{\text{O}} = 1,34 \log C_{\text{T}} - 0,75 T \log \frac{P_{\text{Oo}}}{P_{\text{Kvl}}} + 0,65 \log \frac{P_{\text{Co}}}{P_{\text{Kvl}}} + 0,12105$.

De werkelijke waarden van de olijfolieconsumptie, de reële consumptieve bestedingen en de gedefleerde oliënprijzen substituerende, verkrijgen wij het volgende resultaat:

	Coo volgens onze vraagfunctie (× 1.000 ton)	Werkelijke consumptie olijfolie (× 1.000 ton)	Afwijking in pCt. ⁵⁾ van olijfolieconsumptie
1953	254	252	- 0,8
1954	271	288	6,1
1955	267	298	10,4
1956	235	236	0,4
1957	280	240	- 16,7 ⁵⁾
1958	313	310	- 1,0
1959	333	318	- 4,7
1960	363	353	- 2,9
1961	416	412	- 1,0
1962	456	458	0,4
1963	448	440	- 1,8
(1964)	519	510	- 1,8)

Indien wij thans tot een extrapolatie voor 1965 willen overgaan, kunnen wij van de volgende geschatte Italiaanse gegevens gebruik maken:

Verwachte reële consumptietoename t.o.v. 1964 ..... = 5 pCt.
 Stijging algemeen prijsindexcijfer ..... = 5 pCt.
 Verlaging prijs concurrerende oliën (op basis van de in 1964 waargenomen gemiddelde prijs van concurrerende oliën) ..... = 33 pCt.

³⁾ Zie het artikel van N. Novacco en F. Pilloton in „Europe's Future Consumption”, North-Holl. Publ. Co. 1964.

⁴⁾ Dit betekent tevens een extra veiligheidsreserve voor onze berekening, die wij gemakshalve op een inrens door te voeren prijsverlaging hebben gebaseerd. Door de verlaging over 2 of meer jaren te verspreiden treedt *elk jaar* een extra toename van het verbruik op door het gezamenlijke effect van het stijgende inkomen en van de bevolkingsgroei.

⁵⁾ Indien wij ook in de kruiselasticiteit een kleine degressiviteit hadden ingebouwd, zou het resultaat nog dichter bij de werkelijke cijfers zijn gekomen. Bij het jaar 1957 treedt overigens ongetwijfeld een „time-lag”-effect op.

Onze ruwe berekening kunnen wij op de volgende alternatieven baseren:

a. Met hoeveel procent moet de olijfolieprijs naar schatting verlaagd worden als de concurrerende oliën 33 pCt. goedkoper worden, het besteedbare inkomen met 5 pCt. toeneemt en de overige prijzen gemiddeld met 5 pCt. stijgen, terwijl de huidige jaarconsumptie van ca. 510.000 ton gehandhaafd moet blijven?

b. Idem, doch met handhaving van de huidige gemiddelde produktie van 400.000 ton?

Hieraan kunnen wij nog een tweetal vragen toevoegen:

c. Hoeveel zou de geschatte olijfolieconsumptie gaan bedragen als onder deze omstandigheden geen wijziging komt in het huidige olijfolieprijsniveau?

d. Hoeveel wordt de geschatte olijfolieconsumptie, als de olijfolieprijs volgens de oorspronkelijke opzet met 33 pCt. zou worden verlaagd?

De antwoorden die wij aan onze bovenstaande regressievergelijking kunnen ontleenen, luiden als volgt:

a. Noodzakelijke prijsverlaging olijfolie = ca. 20 pCt. ⁶⁾

b. Voor een handhaving van de afzet van de huidige produktie is geen prijsverlaging van olijfolie nodig; integendeel, de olijfolieprijs kan in dat geval zelfs stijgen met bijna 12 pCt.

c. Met een ongewijzigde olijfolieprijs zou de consumptie in 1965 ca. 434.000 ton bedragen.

d. Bij een met 33 pCt. verlaagde olijfolieprijs zou de consumptie van olijfolie met 50.000 à 60.000 ton toenemen.

Conclusies.

Met alle reserves die wij in het licht van onze ruwe berekeningsmethode moeten maken, kunnen wij de conclusie trekken, dat de noodzakelijke prijsverlaging van olijfolie — zelfs bij de voor Italië gunstigste mogelijkheid van een handhaving van de huidige consumptie — in de orde van grootte van ca. 20 pCt. zal liggen, in afwijking van de door ons onderzochte Brusselse „hypothese” van 33 pCt.

Een tweede conclusie is — steeds op voorwaarde dat een meer verfijnd onderzoek de uitkomsten van onze globale berekening *grosso modo* gaat bevestigen — dat het eigenlijke probleem *niet* is een *prijsverlaging* van olijfolie, ten einde de afzet van de *Italiaanse* olijf-

⁶⁾ Een merkwaardigerwijze ongeveer gelijklopend resultaat wordt verkregen, indien wij langs de weg van een soort „intuïtieve vuistregel” de olijfolieprijs verlagen met hetzelfde geldbedrag — 20, d.i. ca. 20 pCt. van een hypothetische olijfolieprijs van 100 — als waarmee de prijs van concurrerende oliën wordt verlaagd, nl. 33 pCt. van 60 = ca. 20. De prijsverhouding in 1964 tussen Poo en Pco was namelijk toevallig 1 : 0,6.

olie te handhaven. Deze zou namelijk zelfs bij een ongewijzigde olijfolieprijs afgezet kunnen blijven. Het probleem is veelmeer of men de volledige huidige invoer van ca. 100.000 à 110.000 ton wil handhaven (noodzakelijke prijsverlaging van olijfolie dan: ca. 20 pCt.) of slechts de afzet van de Italiaanse produktie wil verzekeren (geen prijsverlaging van olijfolie noodzakelijk) of dat men eventueel een tussenstandpunt wil innemen, mede eventueel ter vorming van een veiligheidsreserve tegen toevallige factoren (prijsverlaging olijfolie tussen 0 en 20 pCt.) ⁷⁾

Ten slotte kunnen wij — onder hetzelfde voorbehoud — concluderen, dat een verlaging van de olijfolieprijs met hetzelfde percentage als van concurrerende oliën (33 pCt.) tot een verbruikstoename zou leiden van ca. 50.000 à 60.000 ton. Gezien het op korte termijn geheel en op lange termijn vrijwel geheel inelastische aanbod van olijfolie in Italië, komt zulks op een gelijke toename van de invoer neer. (Intussen valt te bedenken, dat de totale jaarlijkse wereldhandel van olijfolie gemiddeld ca. 180.000 ton bedraagt, waarvan de grotendeels naar Italië gerichte E.E.G.-invoer reeds ca. 50 à 70 pCt. in beslag neemt. Als gevolg van een dergelijke kunstmatige ingreep in de internationale vraag- en aanbodverhoudingen kan o.a. een belangrijke stijging van de consumentenprijs in de overige importerende landen worden verwacht alsmede een inkomensherverdeling tussen exporteurs resp. producenten en consumenten in de belangrijkste producerende landen: Spanje, Griekenland, Portugal, Tunesië en Turkije. Ook als men op langere termijn met een zeker herstel van het evenwicht rekening houdt — waar bij de stijging van de importprijs *boven* de E.E.G.-marktprijs uiteindelijk toch tot een stijging van genoemde marktprijs en een daling van de E.E.G.-consumptie kan leiden — zijn de distorsie-effecten van een korte-termijnverstoring niet minder schadelijk).

Samenvatting.

Onze conclusies kunnen als volgt kort worden samengevat:

1. Het lijkt dringend gewenst, dat de Europese Commissie een volledig econometrisch onderzoek laat uitvoeren ter berekening van de elasticiteitscoëfficiënten van de voornaamste grootheden, die de olijfolieconsumptie beïnvloeden, zodat dit onderzoek als basis kan dienen voor de beslissing die de Raad van Ministers van de E.E.G. over de vaststelling van de olijfolieprijs moet nemen.

2. Een door ons gemaakte ruwe berekening — waar-

⁷⁾ De uit het tussenstandpunt van een prijsverlaging met ca. 10 à 12 pCt. voortvloeiende jaarlijkse netto invoerhoeveelheid van ca. 55.000 à 65.000 ton correspondeert overigens ruw gesproken met het gemiddelde invoercijfer van de laatste 7-8 jaar.

(I. M.)

DE VRIES ROBBÉ & Co. N.V.

voor wij bovenstaand reeds het nodige voorbehoud hebben gemaakt — laat zien, dat zelfs bij het handhaven van de totale consumptie van olijfolie een prijsverlaging van ca. 20 pCt. reeds voldoende is in tegenstelling tot de uit de in Brussel beluisterde opvattingen voortvloeiende 33 pCt.

3. Het probleem ligt volgens onze voorlopige conclusie geheel buiten de afzet van de Italiaanse olijfolieproductie (die zelfs bij een ongewijzigde olijfolieprijis ruimschoots kan worden afgezet); de twee uiterste mogelijkheden (verlaging olijfolieprijis met 0 pCt. resp. met 20 pCt.) hebben slechts tot gevolg een eventuele wijziging in de huidige invoer van olijfolie.

4. Bij een olijfolieprijisverlaging met 33 pCt. zou de invoer zelfs belangrijk toenemen (hetgeen — gezien de hiervoor te brengen financiële, prijspolitieke en handelspolitieke offers — zelfs voor Italië nooit de bedoeling kan zijn geweest) en wel met een hoeveelheid die een aanzienlijk percentage van de huidige wereldhandel van olijfolie vertegenwoordigt met o.a. als gevolg een verstoring van de vraag- en aanbodverhoudingen op deze markt.

Slot.

Ter vermindering van het misverstand, dat ons betoog in welk opzicht dan ook tegen Italiaanse belangen mocht zijn gericht, willen wij er ten slotte nogmaals op wijzen, dat zelfs de door Italië in het verleden nationaal nagestreefde verhouding tussen Poo en Pco niet inhield een *gelijk houden* van deze relatie.

Hoewel de Italiaanse regering zelf het omgekeerde instrumentarium (aanpassende prijsverhoging van concurrerende oliën i.p.v. een corresponderende prijsverlaging en producentensteun van olijfolie) hanteerde, valt er in haar politiek een heel duidelijke tendens waar te nemen, nl. een

geleidelijke verschuiving in $\frac{P_{oo}}{P_{co}}$ ten gunste van Pco. (Zoals uit het eerste artikel blijkt (kolom 7 van de tabel op blz.

101), heeft men de verhouding $\frac{P_{oo}}{P_{co}}$ van 120-130 in 10 jaar tijd tot 160-170 laten groeien). Als zodanig is onze conclusie niets nieuws; zij komt — zij het met een op de kop staand mechanisme — met de door de Italiaanse regering feitelijk gevoerde nationale politiek overeen.

's-Gravenhage.

P. T. POHARNOK.

Lijn in los zand

De Nederlandse Vereniging van Marktonderzoekers over industrieel marktonderzoek

De nu ruim twee jaar bestaande Nederlandse Vereniging van Marktonderzoekers heeft reeds getoond te kunnen bieden wat zij beloofde te zullen bieden: congressen en lezingen, contacten en gezelligheid, studiemateriaal en -mogelijkheden. Zij hield op 15 december 1965 in Utrecht een bijeenkomst over industrieel marktonderzoek, de „moeilijke” tak binnen het marktonderzoek naast het consumentenonderzoek. Daarbij had de activiteitencommissie de gelukkige gedachte om de verschillende sprekers aan de hand van gevallen, die zij in de praktijk hadden meegemaakt, bepaalde algemene aspecten van het industrieel marktonderzoek te laten behandelen. Men vermeed daardoor het „losse zand” van alleen maar „case histories” en kwam daardoor tot een zekere lijn in de gehele presentatie.

Achtereenvolgens werden de volgende aspecten van industrieel marktonderzoek behandeld:

- steekproef
- het gesprek met de expert
- internationaal industrieel marktonderzoek
- prognostiseren
- communicatie tussen opdrachtgever en bureau.

Met een goed afgepaald universum is de steekproef niet moeilijk en kan een harde prognose worden gegeven.

Drs. F. G. de Buyzer van het Nederlands Instituut voor de Publieke Opinie en het Marktonderzoek (NIPO) te Amsterdam behandelde de wijze waarop men doelmatig steekproeven trekt voor industrieel marktonderzoek (dat „doelmatig” letterlijk op te vatten); hij deed dat aan de hand van drie voorbeelden. Het doel

in de drie voorbeelden was namelijk de ontwikkeling van een afzetmarkt te prognostiseren. Voor de mogelijkheden van karton als grondstof voor kleinverpakking ondervroeg men — steekproefsgewijs — verpakkingsfabrieken in 15 branches. Voor de toekomst van sisalgarens als grondstof voor diverse eindprodukten werden in eerste instantie vraaggesprekken gehouden met experts en vervolgens — steekproefsgewijs — met de voornaamste verwerkers van sisalgarens en met de groot- en kleinhandel. De vooruitzichten van de markt voor lichtmasten werden onderzocht bij overheidsbedrijven en grote bedrijven met eigen terreinverlichting.

De heer De Buyzer concludeerde dat kwantitatieve gegevens niet moeilijk zijn te achterhalen, maar dat de waarde van de steekproef de uitkomsten bepaalt en dan nog niet zozeer de steekproef als wel het universum waaruit men trekt. Indien het universum goed is af te palen dan is een goede steekproef niet moeilijk te trekken. Het onderzoek kan dan harde cijfers — over de toekomst — opleveren ¹⁾.

Door openlijk met experts te spreken kunnen vaak veel gegevens worden verkregen.

Drs. P. Reeskamp, directeur van het Adviesbureau voor Industrieel Marktonderzoek, besprak de techniek van het vraaggesprek met de expert en gaf daarvoor tal van aanwijzingen: werk als ondervrager niet met een (vragen)lijstje; kies de juiste man als ondervraagde enz. Voor sommige onderzoekingen ligt de situatie eenvoudig, bijv. als men kan werken met een goed bepaalde populatie en men uitsluitend kwantitatieve ge-

¹⁾ De moeilijkheid in de meeste gevallen is natuurlijk dat de universa moeilijk te definiëren zijn.

gevens moet verzamelen. Dergelijke eenvoudige opdrachten lijken meer op gewoon consumentenonderzoek: de afstand tussen rapporteur en enquêteurs kan dan groot zijn.

De heer Reeskamp besprak enige bijzondere ervaringen met verschillende ingewikkelde opdrachten, o.a. voor een chemisch produkt en voor een verlichtingsartikel. Uitvoeriger ging hij in op een onderzoek van de pluche-industrie in België, Duitsland en Frankrijk. Daaruit bleek hem duidelijk dat de verlangde kwantitatieve gegevens over de produktie van de verschillende bedrijven alleen door fieldwork kunnen worden verkregen. Een onderzoek naar de mogelijkheid om als producent van gem — een chemisch middel ten behoeve van o.a. waterzuivering en plasticfabricage — op te treden, hield o.a. de vraag in naar de kostprijs van de eventuele concurrenten. Door bij de grootste, bestaande producenten gesprekken met de experts te voeren — op een open wijze — konden de meeste gegevens worden verkregen. De uitkomsten brachten zoveel kwalijke kanten naar voren, dat met klem werd geadviseerd om van de bouw van de gemfabriek af te zien.

Ten slotte toonde spreker ook, indien het gaat om de introductie van een nieuw artikel, de noodzaak aan van expert-onderzoek. Een substituut voor koffie dat het in Amerika goed doet, zal hier beslist geen markt vinden; uit enkele gesprekken met deskundigen op dit terrein bleek reeds dat de situatie hier niet ontvankelijk zou zijn voor een dergelijk substituut. De markt voor een Japanse smaakstof in Duitsland kon worden bepaald door enkele gesprekken met inkopers, chemici, technische directeuren en wetenschapsmensen.

Bij internationaal onderzoek leiden de eisen van uniformiteit en flexibiliteit tot de noodzaak van voortdurende coördinatie en communicatie.

De heer W. Knapper, B.Sc., hoofd Industrieel Markt-onderzoek van Makrotest N.V., besprak het internationaal industrieel markt-onderzoek betreffende „een technisch hulpmiddel in landbouw en bosbouw dat bij zeer intensief gebruik een levensduur heeft van ongeveer anderhalf jaar en dat voor het type gebruiker een kapitale investering betekent”. De niet-Europese producent verlangde dat het onderzoek zich uitstrekte over twaalf Europese landen met als voornaamste doel de verkoop-efficiëntie van de importeurs te beoordelen. Tijdens het vooronderzoek bleken grote verschillen in distributiesysteem tussen de landen te bestaan: in Frankrijk zijn er tussen de importeur en de gebruiker twee lagen handelsagenten; in enkele andere landen constateerde spreker voor het produkt een veelal direct contact tussen de importeurs(organisatie) en de gebruiker. Vanuit deze situatie is het moeilijk criteria te vinden om de verschillende importeursprestaties te vergelijken.

De moeilijkheden die internationaal industrieel markt-onderzoek met zich brengt, zijn vooral de coördinatie van de landenonderzoekingen, ten einde in de rapportering uniformiteit te kunnen bieden; voorts flexibiliteit, welke ook voor nationaal industrieel markt-onderzoek vereist is. Tijdens het onderzoek blijkt vaak dat zelfs de opzet van het onderzoek moet worden aangepast. De eisen van uniformiteit en flexibiliteit leiden tot die van voortdurende coördinatie en communicatie tussen de nationale onderzoekers en het bureau dat de centrale leiding heeft.

Bij het prognostiseren op langere termijn verdient een globale methode de voorkeur boven een gedetailleerde.

Drs. F. M. A. Keyzer, M.A., van Lips N.V. te Druenen, besprak de methoden waarmee men de nieuwbouwmakrt voor scheepsschroeven zou kunnen voorspellen. Hierbij liet hij de vervangingsmarkt buiten beschouwing. De vraag op korte termijn kan worden berekend op grond van een publikatie van Lloyds Register, waarin per kwartaal de in aanbouw zijnde schepen vermeld staan; uit de statistiek der tewaterlatingen kan men de gemiddelde bouwtijd van in aanbouw zijnde schepen benaderen. Aldus kan men in principe de schroevenbehoefte voor de nabije toekomst berekenen.

Voor de vraag naar schroeven op langere termijn paste spreker een correlatieberekening toe, waarmee hij de wereldvlootomvang verklaarde uit het wereldgoederenvervoer over zee. Extrapolatie op grond van de ontwikkeling van dat goederenvervoer geeft de vlootomvang per 1970. Het verschil tussen deze omvang en de nu bestaande vloot, gecorrigeerd voor opleggen, voor vervanging wegens ouderdom en ongelukken, levert in principe het te verwachten scheepsbouwprogramma op. De heer Keyzer kwam aldus tot de voorspelling dat de nieuwbouw tot 1970 ongeveer 10,5 mln. b.r.t. per jaar zal bedragen.

Spreker vond deze methode van voorspellen bevredigend en gaf de voorkeur aan deze globale wijze boven die welke werkt met detailprognoses per vervoersstroom. Des te meer detailveronderstellingen men moet maken, des te groter is namelijk de schattingsfout.

Goede communicatie tussen bureau en cliënt kan leiden tot onverwachte bijdragen aan het gehele bedrijfsbeleid.

Over de communicatie tussen opdrachtgever en markt-onderzoeker sprak Drs. B. van der Meer, adjunct-directeur van de Nederlandse Stichting voor Statistiek, aan de hand van een praktijkgeval. Een zeer grote Amerikaanse onderneming wenste een verkenning van de Europese markt voor weefgetouwen; deze onderneming verstrekke daarbij de gegevens waarover zij reeds beschikte. Met behulp van „desk research” kon uit bestaande statistieken een schatting van de potentiële vraag worden gemaakt. Bij de analyse van de produktie van weefgetouwen werd voortgebouwd op die door de opdrachtgever verstrekke gegevens; het bleek dat deze gegevens niet steeds juist waren, vooral namen waren verhaspeld. Ook bleek de informatie over de nieuwste technieken van weven (shuttleless looms) niet volledig te zijn geweest. De opdrachtgever had geen notie van het belang van de Franse markt. De golfbeweging van kennisoverdracht tussen cliënt en bureau zou afgesloten worden door het markt-onderzoeksbureau van de opdrachtgever, dat de landenrapporten zou samenvatten. Omdat voor de interpretatie communicatie met Europa nodig was, werd bij nader inzien toch ook maar het samenvatten aan de heer Van der Meer opgedragen.

Bij de presentatie van de uitkomsten bleek niet alleen, dat het onderzoek bestaande kennis aan de zijde van de opdrachtgever bevestigde zowel als aanvulde, maar ook dat het onderzoek belangrijke gegevens had opgeleverd die niet in de opdracht waren genoemd. Deze gegevens betroffen de weerstanden tegen het aanschaffen van nieuwe weefgetouwen. Van een aantal mogelijke verkooptechnieken kon men schatten welke ver-

kopen daarbij te verwachten zouden zijn en welke consequenties met betrekking tot de investeringen zij hadden. In wezen was dit dus een besliskundig model. De doorslag bij de keuze van het optimale alternatief gaf de mate waarin de opdrachtgever een aanzienlijk verbeterd weefgetouw op de markt kon brengen. Aldus kon door intensieve communicatie een waardevolle bijdrage worden geleverd tot het beleid van de opdrachtgever, een bijdrage die ver uitging boven een cijfermatige weergave van een feitelijke situatie of van een mogelijke ontwikkeling.

Discussie.

De discussie, welke op de inleidingen volgde, betrof allereerst de noodzaak van de geheimhouding van het onderzoek en de vragen die daarmee samenhangen. Indien een concurrent enigszins slim is, tracht hij na te gaan wie de opdrachtgever van de interviewer is. Waar begint de bedrijfspionage? Welke waarde mag men hechten aan informatie van achterdochtige lieden? Een gedeeltelijk antwoord daarop luidt: indien het mogelijk is de gegevens niet van de concurrent maar bijv. van de afnemers te verkrijgen, dan is dat natuurlijk beter. Voorts dient men de technische kennis van de opdrachtgever zelf op te doen. Dan moet men alle informatie die men krijgt afwegen tegen elkaar: de informatie uit Frankrijk tegen die uit Engeland enz.

Voorts sprak men over de definitie van industrieel marktonderzoek. Naar men algemeen aannam omvat het in feite alle onderzoek dat geen consumentenonderzoek is. Men verstaat er dus ook onder onderzoek onder scholen, onder horecabedrijven enz. Grensgevallen zijn onderzoeken onder dealers en bijv. die onder landbouwers. Het is dus bepaald niet alleen onderzoek dat de industrie tot object heeft.

De kwaliteit van de interviewer is een belangrijk punt; hij moet het sociale en intellectuele niveau hebben om een goede discussie te kunnen voeren; aan hem of haar (er zijn ook vrouwen die zich op dit terrein bewegen) moet men andere eisen stellen dan aan enquêteurs voor consumentenonderzoek. De aanwezige experts waren het er niet over eens of juristen dan wel ingenieurs het meest geschikt zijn om vraaggesprekken te voeren ²⁾.

Zo bleek deze middag dat industrieel marktonderzoek zich ontwikkelt tot een vak op zich. De technieken zijn zeer gevarieerd en in ontwikkeling, maar toch duidelijk bepaald; toepassingsmogelijkheden zijn er legio; de uitkomsten zijn overtuigend en de producenten — die in Utrecht aan het woord waren — enthousiast.

*S-Gravenhage.

Drs. L. A. VAN DER LINDEN.

²⁾ Juristen dienen dus in elk geval door juristen te worden ondervraagd, als men ten minste bij een onderzoek onder juristen nog wil spreken van industrieel marktonderzoek!

VERGADEREN - CONFEREREN. STAFBESPREKINGEN

- IN HET CENTRUM VAN HET LAND
- IN EEN VOLKOMEN RUSTIGE OMGEVING
- ZALEN VOOR 10-20-50-100-200 PERSONEN

GEEN PARKEERPROBLEEM

HOTEL DE WAGENINGSE BERG

Rôtisserie Belmonte - Indisch restaurant - Bar

(I.M.)

INGEZONDEN STUK

Wetsontwerp

Ziektekostenvoorziening Ambtenaren

In „E.-S.B.” van 3 november 1965 geeft Drs. D. van der Werf een uiteenzetting over het wetsontwerp Ziektekostenvoorziening Ambtenaren. De conclusie die hij trekt, luidt dat het wetsontwerp dient te worden verworpen. Als mede-belanghebbende wil ik hierbij de volgende kanttekeningen maken.

Een bezwaar van de schrijver is de hardheid der premie t.a.v. de ongehuwden. Mag dit argument nu worden aangevoerd met name tegen dit wetsontwerp? In de reeds langer bestaande Ziektewet 1930 is de premieheffing op gelijke wijze geregeld, terwijl zij ook in dezelfde orde van grootte ligt. Men kan over dit punt natuurlijk van mening verschillen, maar de vraag blijft of dit een argument is om het ingediende wetsontwerp te verwerpen.

De rechtspositie der ambtenaren brengt tevens voor deze groep een andere status mede, die ook zijn grondslag vindt in de Ziektewet, waarin wordt gesteld dat een ambtenaar krachtens deze wet niet verplicht verzekerd is. Hierdoor hebben vele overheidsdienaren in plaats van een vrijwillige ziekenfondsverzekering een particuliere ziektekostenverzekering afgesloten. Het invoeren van de Ziektekostenvoorziening Ambtenaren nu zou tevens betekenen dat de financiële last voor deze groep lichter zou worden, gezien de voorgestelde premie.

Wat de uitvoeringskosten van deze regeling betreft, vraag ik mij af of schrijver deze wel in een juist verband beoordeelt. Hij schrijft namelijk dat het Rijk ten koste van het nationaal inkomen de verzekeringshandelingen gaat dupliceren. Voorts laat schrijver zich in waardeerende zin uit jegens de bestaande maatschappijen. Zonder aan dit gebaar iets af te willen doen, vraag ik mij echter af of hier in ons land nu juist niet de hele moeilijkheid ligt, nl. de veelheid van administratieve lichamen op het gebied der ziektekostenverzekering. Het is deze veelheid die mijns inziens de hoge kosten veroorzaakt. Relatief gezien werken deze lichamen stuk voor stuk te duur. Wanneer het uitreden van de ambtenaren aanleiding zou geven tot centralisatie van de bestaande instellingen en dus tot kostenbesparing, zou het aanvaarden van het wetsontwerp alleen daarom al zinvol zijn. Inkrumping van het aantal instellingen zou bovendien ten goede komen aan de rust t.a.v. de premiehoogte voor de betreffende verzekeringen. Misschien

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

kunnen we dan nog eens komen tot het invoeren van een volksverzekering op het gebied der ziektekosten.

Aan het slot van het artikel schrijft de heer Van der Werf dat het, in een democratie levende, gepast is zich straks neer te leggen bij het oordeel van de Staten-Generaal, hoe dit ook moge luiden. De heer Van der Werf kennende, twijfel ik er niet aan of hij zal zich hieraan houden. Alleen vraag ik mij af of dit met zoveel woorden moest worden gezegd. Sluit democratie dit niet reeds in?

Valkenswaard.

L. J. BOSKAMP.

NASCHRIFT

Bij het schrijven van het artikel over het onlangs ingediende Wetsontwerp Ziektekostenvoorziening Ambtenaren heb ik getracht mij tot de hoofdzaak te bepalen: de argumentatie van mijn afwijzende houding ten aanzien van het ontwerp. Daarom ben ik de heer Boskamp dankbaar voor zijn ingezonden stuk. Het stelt mij in de gelegenheid aandacht te wijden aan een aantal andere punten van belang die vaak aanleiding zijn tot misverstanden.

Alternatieven?

Allereerst wil ik benadrukken dat de Staten-Generaal bij hun beslissingen niet gebonden zijn aan precedënten, zoals de wijze waarop gelijkgerichte sociale maatregelen zijn geregeld noch aan adviezen van staatscommissies, van de Sociaal-Economische Raad of van het Georganiseerd Overleg. Formeel is de Volksvertegenwoordiging slechts gebonden aan de Grondwet en aan internationale verdragen; bij haar beslissingen late zij zich slechts leiden door het belang van land en ingezetenen.

Dat is ook de reden waarom ik niet ben ingegaan op de wijze van premiestellen bij de instellingen van de sociale zekerheid. Opneming in de verplichte ziekenfondsverzekering werd door mij ook niet als alternatief gezien; ik ben ervan uitgegaan dat de verzekeringsmogelijkheden die nu voor de ambtenaren openstaan, zouden kunnen worden gecontinueerd.

Mij is echter bekend dat een wetsontwerp tot instelling van een beperkte (tot een bepaald inkomen) volksverzekering voor geneeskundige risico's in een vergeerd stadium van voorbereiding is. Zou het alternatief zijn dat deze verzekering ook op de ambtenaren van toepassing zou worden verklaard, dan zou m.i. hier geen enkel principieel bezwaar tegen bestaan. Wat het kostenaspect betreft zouden de berekeningen uit mijn artikel wijzigingen behoeven. Daar van een zodanige regeling nog niets definitief bekend is, kan hierop niet worden vooruitgelopen. Waarschijnlijk zou echter de invoering van de aparte ambtenarenregeling een doorkruising betekenen van het streven naar een door zovelen gewenste volksverzekering voor geneeskundige risico's.

Beginselen van premiestelling en belastingheffing.

Bij de indiening van een wetsontwerp voor een zodanige volksverzekering komt natuurlijk rechtstreeks het punt van de premiestelling weer aan de orde, en in het bijzonder de vraag of de band tussen premie en risico niet moet worden hersteld. Bij de Ziektewet 1930 is die band gehandhaafd: zowel de premie als de uitkeringen staan in rechtstreeks verband met het inkomen van de verzekerde, en dus ook met elkaar. Bij het Ziekenfondsenbesluit, bij de regeling van de A.O.W. en de andere volksverzekeringen is de band doorgesneden.

Bij de verplichte verzekering is de premie vastgesteld als een percentage van het inkomen. Iemand die bijv. f. 10.000 per jaar verdient, betaalt het dubbele van zijn collega die f. 5.000 verdient, terwijl bij gelijke gezinsgrootte het risico volkomen gelijk kan liggen. Is hij echter ongehuwd, dan betaalt hij bij gelijk inkomen evenveel als zijn gehuwde collega, terwijl het risico zeer verschillend is. Voor de verdediging van zodanige premiestellingen, die ook bij de volksverzekeringen gebruikelijk zijn, wordt veelal het zgn. solidariteitsbeginsel aangevoerd: gezondheid is een zo groot goed, dat binnen de collectiviteit degenen die draagkrachtiger zijn meer moeten betalen dan de minder draagkrachtigen. Soms is de argumentatie die van het gelijke offer: gezondheid is een zo groot goed, dat ieder in de collectiviteit daarvoor een gelijk offer moet brengen; een percentage van het loon wordt dan als een gelijk offer beschouwd.

De evenredige premiestelling geldt in de regel slechts binnen een interval. De beginselen van solidariteit en gelijk offer falen bij de minimum- en maximumgrenzen van de volksverzekeringspremie, en bij de inkomensgrens van de sociale wetten. Bij nadere beschouwing blijkt dat beide beginselen een primitieve vorm zijn van het draagkrachtbeginsel dat bij de directe belastingen wordt toegepast. Ook het draagkrachtbeginsel is een uiting van solidariteit, namelijk van de nationale collectiviteit; het is bovendien verenigbaar met het gelijke offerbeginsel wanneer een naar welstand toenemend percentage van het loon als gelijk offer wordt gezien.

De beide beginselen zijn dáárom als primitief te kenschetsen, omdat zij een partiële toepassing van het draagkrachtbeginsel zijn en geen rekening houden met de persoonlijke omstandigheden van de verzekerde. Voor zover de verzekering kostendekkend is, betekent een premieheffing boven het risico een belasting ten bedrage van het verschil, een premie lager dan het risico een subsidie. Deze opvatting geeft aanleiding tot vragen als: is het billijk dat een ongetrouwde vrouw met een looninkomen van bijv. f. 7.000 per jaar haar getrouwde manlijke collega met een gelijk looninkomen subsidieert? Ook als zij haar ouders tot haar last heeft? En hoe moet het als haar manlijke collega vermogend is? De conclusie is dat het niet zonder meer vaststaat dat bij de proportionele premieheffing gestreefd is naar zo groot mogelijke billijkheid.

Het is echter een beginsel van de rechtsstaat dat bij de heffing van belastingen of van andere bijzondere bijdragen (zoals deze verschillen tussen premies en risico's) de grootst mogelijke billijkheid wordt betracht. Ieder burger weet dat bij de heffing van de directe belastingen deze zorgvuldigheid in acht wordt genomen, al zijn we het nog niet altijd eens met de tarieven. Deze laatste kunnen echter — omdat het draagkrachtbeginsel in zijn volle omvang wordt toegepast — door regering en Staten-Generaal naar recht en billijkheid worden vastgesteld.

De conflictsituatie tussen de beperkte proportionele tariefstelling bij de sociale zekerheid en het algemene draagkrachtbeginsel is op verschillende manieren op te lossen. De verschillen tussen premie en risico kunnen als een voorheffing van de inkomstenbelasting worden beschouwd, zodat belastingheffing naar draagkracht resulteert. Een andere mogelijkheid is het herstellen van de band tussen premie en risico en een belastingheffing zoals nu. Beide systemen zullen voor- en nadelen hebben en de keuze verdient zorgvuldige overweging.

De rechtspositie.

Ook bij het regelen van de rechten en verplichtingen van de ambtenaar is de werkgever niet gebonden aan wetten of precedenten. De reden waarom hij deze materie niet heeft overgelaten aan het gewone arbeidsrecht, dat de werknemer in het algemeen een grote zekerheid biedt, moet gezocht worden in zijn bijzondere zorg voor een goede uitoefening van de Rijksdienst, waarvan corruptie en politieke infiltratie de grootste vijanden zijn. Een andere ratio voor de bijzondere positie van de ambtenaar is moeilijk te vinden. Door middel van een goede bezoldiging en pensionering is getracht de ambtenaar onafhankelijk te maken van al of niet geoorloofde neveninkomsten; hij wordt beschermd tegen politieke beïnvloeding door een extra garantie van zijn carrière. Dit betekent dat de bijzondere status van de ambtenaar niet gegrondvest is op de ziektewet, noch op de ambtenarenwet, doch op zijn openbare functie. Elke uitbreiding van zijn bevoorrechte positie die daaraan niet dienstbaar is komt mij ongerechtvaardigd voor.

Kostenaspecten.

Bij de vergelijking van de premie die de ambtenaar bij de voorgestelde regeling zou gaan betalen met de huidige mogelijkheden ging ik van de veronderstelling uit dat de ambtenaar die in de gelegenheid was om vrijwillig bij het ziekenfonds verzekerd te zijn van deze gelegenheid ook gebruik maakt. Bijkans alle ambtenaren uit mijn omgeving met een inkomen beneden de zgn. inkomensgrens doen dit ook; sterker nog, velen met een inkomen dat boven deze grens uitgaat, maken van de gelegenheid gebruik die de Haagse Volharding biedt om daar verzekerd te blijven. Het is echter mogelijk dat bij andere dienstvakken meer mensen onder de loongrens particulier verzekerd zijn; zij doen dit dan uit persoonlijke voorkeur. Het hangt van het individueel geval af of zij bij de voorgestelde regeling goedkoper terecht zullen kunnen. Voor ongehuwden en gezinnen zonder kinderen geldt dit in ieder geval niet.

De constatering dat er een veelheid van administratieve lichamen bestaat op het gebied der ziektekostenverzekering is juist. Deze veelheid is echter niets bijzonders, maar komt overal in het economische leven voor. Waarom er echter wel een gedwongen concentratie of socialisatie in het ziektekostenverzekeringsbedrijf zou moeten plaatsvinden, en niet bijv. in het winkelbedrijf, het boerenbedrijf of de voedings- en genotmiddelenindustrie, waar de mogelijkheden tot kostenverlaging misschien groter zijn, is niet onmiddellijk duidelijk. Trouwens de invoering van een aparte ambtenarenvoorziening zou de verbroekeling niet tegengaan doch met één lichaam doen toenemen.

Van de kostenbesparing die centralisatie zou geven mag men zich echter geen overdreven voorstelling maken. De beheerskostenmarge bij de ziekenfondsen is slechts ca. 5 pCt., die bij de I.Z.A. Zuid-Holland ca. 9 pCt. Bij de assuradeuren ligt de marge wat hoger (ca. 20 pCt.), o.m. door de reservering en door de acquisitie die bij de andere instituten niet in de marge zijn begrepen. De zuivere beheerskosten schommelen bij I.Z.A. en assuradeuren vermoedelijk om de 10 pCt., een marge die geen mogelijkheden biedt tot grote besparingen. Dat de kosten bij de ziekenfondsen zo laag zijn, zal grotendeels te danken zijn aan het abonnementensysteem, waardoor de rompslomp van restitutie van meest kleine bedragen is vermeden.

De grote kostenstijgingen zijn terug te vinden bij de uitkeringen. De ziektekosten stijgen zeer snel. Ten eerste door de loonstijgingen in deze zeer loonintensieve sector; ten tweede doordat met de welvaart ook de medische verzekeringsgraad toeneemt. Samen maakt dit dat de ziektekosten sneller stijgen dan de lonen. Dat is ook de reden dat het premiepercentage ad 5,4 van de ziekenfondsen dezer dagen zal worden verhoogd. Deze trend is inherent aan elke proportionele premie, ook bij aparte regelingen voor ambtenaren. (De I.Z.A.'s hebben hun percentages ook verhoogd). In de naaste toekomst is rust in de hoogte van het premiepercentage dus niet waarschijnlijk. A fortiori geldt dit voor de absolute premiebedragen, i.c. die der assuradeuren.

Eisen van democratische gezindheid.

Wat de aanvaarding van de beslissing van de Staten-Generaal betreft, hiermee heb ik slechts bedoeld te zeggen dat de aandacht der huidige tegenstanders na aanneming van het ontwerp niet gericht zal zijn op afschaffing van de regeling, doch indien nodig slechts op verbetering, dat ik hoop dat in het geval het ontwerp het Staatsblad niet zou bereiken de aandacht der huidige voorstanders, i.c. de ambtenarenorganisaties, gericht zal worden op vervolmaking der huidige verzekeringsmogelijkheden.

Eén voorbehoud geldt slechts ten aanzien van de uitspraak dat het gepast zou zijn zich neer te leggen bij elke beslissing der Staten-Generaal. De regeling betekent een uitgesproken bevoordeling van gehuwde werknemers, meest mannen, boven ongehuwde werknemers, meest vrouwen; dit in het kader van de rechtspositie, dus van de beloning van de ambtenaar. Art. 119 van het E.E.G.-Verdrag verlangt gelijke beloning van mannen en vrouwen voor gelijke arbeid. Het is niet onmogelijk dat de Wet in strijd zal zijn met het E.E.G.-Verdrag. In dat geval gaat het internationale verdrag voor. Het is niet ongepast om zich bij een dergelijke conflictsituatie niet neer te leggen, maar het op een gerechtelijke uitspraak aan te sturen.

Rijswijk (Z.-H.).

D. VAN DER WERF.

GELD
GEHEEL PER POST
VAN F. 200.- TOT F. 6000.-
(KWIJTSCHELDING BIJ OVERLIJDEN)
ALGEM. VOORSCHOT- EN GELDSCHIEFBANK N.V.
ALVOBA
GEULSTR. 49 - GRONINGEN
TEL. 05900-37645

Dr. M. P. Gans: De handelsbank als financiële instelling.
Æ. E. Kluwer, Deventer 1965, 82 blz., f. 8,50.

Dat handelsbanken als financiële instellingen kunnen worden aangemerkt, zal wel voor niemand een openbaring zijn. Wie dan ook een boek onder bovenstaande titel in handen krijgt, zal zich haasten te achterhalen wat daarachter dient te worden gezocht.

Het opschrift van hoofdstuk I: „Handelsbanken als geldscheppende en als financiële instellingen” wekt de indruk dat Gans tussen genoemde categorieën een tegenstelling ziet en dat hij de geldscheppende instellingen niet als species van het genus financiële instellingen beschouwt. De in de literatuur zozéér beklemtoonde geldscheppende functie van de handelsbanken blijkt volgens de schrijver in de praktijk niet meer te betekenen „dan dat de uitbreiding van de kredietverlening door de handelsbanken met een bepaald bedrag niet noodzakelijkerwijs onmiddellijk gepaard hoeft te gaan met een even grote vermindering van de liquiditeit van het bankwezen, terwijl dit bij andere financiële instellingen wel het geval is”. Er zou daarom slechts een gradueel verschil bestaan tussen handelsbanken en andere financiële instellingen en dit is voor Gans aanleiding om ten aanzien van de handelsbanken méér nadruk te leggen op de generieke eigenschappen van financiële instellingen (geldscheppend en niet-geldscheppend) en minder op de specifieke eigenschappen van de geldscheppende financiële instellingen.

De geldscheppingspotentie van handelsbanken wordt niet ontkend; Gans acht ze echter beperkt,

a. omdat ze slechts kan worden geëffectueerd wanneer de verschillende banken, wat de kredietexpansie betreft, met elkaar in de pas lopen;

b. omdat over de toegestane kredieten in belangrijke mate wordt beschikt door opnemings van chartaal geld;

c. omdat kredietverlening kan leiden tot weglekken van geld naar het buitenland.

Dit zijn naar onze mening waarheden als koeien, welke voor zover dezerzijds bekend, door geen enkele geldtheoreticus worden ontkend. Geen enkele theorie negeert het feit, dat „balansverlenging” door kredietverlening, *bij de gezamenlijke handelsbanken wel te verstaan*, slechts mogelijk

Volder & co
ORGANISATIE-ADVISEURS
LEDEN ORDE VAN ORGANISATIE-ADVISEURS

Ten behoeve van één onzer klanten, een technische handelsonderneming met circa 150 werknemers, gevestigd te Rotterdam, zoeken wij contact met een

accountant (NIVA of VAGA)

of

bedrijfseconoom (ec. drs.)

als financieel-administratief medewerker op stafniveau.

Zijn taak zal bestaan uit het leiding geven aan het gehele administratieve apparaat, de verzorging van de verslaglegging en de administratieve organisatie.

Daarnaast zal betrokkene zich intensief moeten bezighouden met de rentabiliteitsbewaking binnen het bedrijf (controller-taak).

Leeftijd bij voorkeur tussen 30 en 40 jaar.

Candidaten moeten bereid zijn zich eventueel aan een psychotechnisch onderzoek te onderwerpen.

Sollicitaties dienen gericht te worden aan het adres van ons bureau, Driekoningenstraat 4 te Amsterdam. De reacties zullen ter kennis gebracht worden van de opdrachtgeefster.

is, wanneer de banken in de pas blijven lopen. Geen enkele theorie zal het feit negeren, dat van werkelijke vergroting van de hoeveelheid betaalmiddelen geen sprake kan zijn voor zover over toegestane kredieten op chartale wijze wordt beschikt.

Dat aankoop van vreemde valuta bij de handelsbanken geldverkrappend werkt en compenserend op het door dispositie over geopende kredieten vergrote geldvolume is evenmin voor tegenspraak vatbaar. Men zou hier nog aan toe kunnen voegen, dat er ook nog een beperking ligt in het feit, dat over toegestane kredieten niet voor de volle omvang wordt gedisponeerd. Dr. Gans laat gemakshalve in het midden of zichtdeposito's (dus geld) ontstaan op het moment van kredietverlening of op het moment van dispositie, doch onzes inziens ligt juist in dit verschil een extra factor die ten gunste van de — overigens niet voor tegenspraak vatbare — these van Gans zou kunnen werken.

Met het bovenstaande willen wij geenszins de indruk wekken, dat geen waarde dient te worden gehecht aan de beschouwingen welke in het nieuwe boek van Gans worden gegeven. Integendeel, wij achten het uitermate belangrijk, dat door de schrijver de niet-geldscheppende activiteiten van de handelsbanken, anders gezegd de activiteiten welke ook bij andere financiële instellingen worden aangetroffen, onder de loep worden genomen.

Wij achten het voorts bijzonder waardevol dat Gans zijn licht heeft doen schijnen op het liquiditeitsbeheer van de handelsbanken; *bijzonder waardevol* niet omdat in kringen van de handelsbanken in heden of verleden zou zijn aangenomen, dat kredietverlening, anders dan bij de niet-geldscheppende financiële instellingen, niet tot liquiditeitsverlies zou kunnen leiden, maar wel omdat in de bestaande literatuur over het bankwezen dit aspect slechts op bescheiden wijze werd belicht.

De beschouwingen van de auteur zijn onzes inziens zéér verdienstelijk, mede omdat ze gegeven worden vanuit de praktijk, zonder een opsomming te zijn van toevallige verschijnselen. Gans weet juist toevalligheden te elimineren en het wezenlijke te onderscheiden; hij is er daardoor in geslaagd belangrijke bijdragen tot de monetaire theorie te leveren.

Dat hij het beleid van de handelsbanken weet te beoordelen in het licht van de bedrijfseconomie, kan als nieuw worden aangemerkt.

De meest relevante structurele ontwikkelingen in het bankwezen worden in het boek geëtaleerd en verklaard. De analyse van het liquiditeitsbeheer, mede gezien in het licht van vorenbedoelde structurele ontwikkelingen, valt uiteen in activabeheer en depositobeleid.

Grote aandacht wordt besteed aan het buitenlands bedrijf van de banken. De monetaire politiek en de invloed daarvan op de handelsbanken, wordt kritisch beschouwd.

Wij zijn van mening, dat Gans een *modern* boek over het bankwezen heeft geschreven, steunend op praktische ervaringen, opgedaan in het laatste decennium, dat hij daardoor een belangrijke bijdrage heeft geleverd tot de theorie van het bankwezen en een onmisbare aanvulling heeft geleverd op de bestaande literatuur. Dat hij hierbij monetaire theorie, banktechniek en bedrijfseconomie met elkaar in verbinding heeft weten te brengen, verdient alle lof. Het boek wordt ter lezing aanbevolen aan allen, die zich voor praktijk en theorie van het bankwezen interesseren.

Tilburg.

Prof. Dr. C. F. SCHEFFER.

E.-S.B. 2-2-1966

Geldmarkt.

Wanneer het tegoed van de Schatkist bij De Nederlandsche Bank stijgt, de omvang van de bankbiljetten-circulatie toeneemt en de goud- en deviezenvoorraad van de Centrale Bank afneemt, werken drie factoren tegelijkertijd in de richting van een verkrapping van de geldmarkt. De aanwas van 's Rijks Kas is mede veroorzaakt door de aankoop van schatkistpapier dat sedert de laatste tender op 11 januari over de toonbank te koop is. De vermindering van de officiële deviezenvoorraad hield ten dele verband met de afwikkeling van eertijds met de banken gesloten dollartermijntransacties. In de 24 januari eindigende week hebben de bankkassen de duidelijke invloed van deze ontwikkeling ondervonden. Zij daalden met f. 123 mln. Weliswaar bleven zij met een stand van f. 215 mln. nog boven het verplichte tegoed van f. 122 mln., doch een ieder wist, dat na bovengenoemde periode de verkrappende factoren de overhand zouden houden. Banken, die nog betrekkelijk ruim in hun middelen zaten, bleven daardoor terughoudend bij het verstrekken van daggeldleningen, zodat de instellingen waar de rode streep werd benaderd of wellicht werd overschreden een beroep op De Nederlandsche Bank moesten doen. De voorschotten in rekening-courant stegen met f. 16 mln.

In de afgelopen week heeft de verkrapping verder door- gewerkt, waarbij de omzetting van giraal in chartaal geld een hoofdrol heeft gespeeld. Met ingang van 27 januari werd in verband hiermede de daggeldrente van $3\frac{1}{2}$ pCt. tot 4 pCt. verhoogd.

Kapitaalmarkt.

Het spaarverschil bij de traditionele banken heeft zich in de laatste twee jaren als volgt ontwikkeld:

	1964	1965	
	(in mln. glds.)		
R.P.S.	193,5	202,0	+ 8,5
Algemene spaarbanken	349,1	397,0	+ 47,9
Boerenleenbanken	605,3	646,0	+ 40,7
Totaal	1.147,9	1.245,0	+ 97,1

Deze cijfers doen zien, dat de nieuwe besparingen, die aan spaarbanken worden toevertrouwd, f. $1\frac{1}{4}$ mrd. hebben bedragen, hetgeen opnieuw hoger was dan een jaar tevoren. De procentuele stijging van het spaarverschil heeft 8 pCt. bedragen. Dit resultaat werd bereikt niettegenstaande inflatievrees en versterkte aankopen in verband met de verhoging van de indirecte belastingen toch invloed moeten hebben gehad. Het cijfer van de groei van de tegoeden van de spaargelden die bij de handelsbanken worden ondergebracht, is over 1965 nog niet bekend. Over de eerste elf maanden van dit jaar is de aanwas f. 213 mln. geweest.

De eerste lening van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten in 1966 is een groot succes geworden, hetgeen aanleiding is geweest het leningbedrag op f. 150 mln. te stellen. Wanneer men bedenkt, dat voor de financiering van de lagere overheid dit jaar een f. 2 à $2\frac{1}{2}$ mrd. nodig zal zijn en de Bank alleen voor de opgave staat dit enorme bedrag op tafel te brengen, dan mag worden verwacht, dat op deze eerste uitgifte nog verschillende zullen volgen. De Bank vindt in binnenkomende aflossingen uiteraard ook een financieringsbron.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1965	H. & L. 1966	21 jan. 1966	28 jan. 1966
Algemeen	343	361 — 348	352	360
Internationale concerns	477	513 — 486	495	510
Industrie	313	322 — 314	317	322
Scheepvaart	136	140 — 135	135	136
Banken en verzekering	180	187 — 182	187	186
Handel enz.	163	167 — 164	166	167

Bron: A.N.P. - C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 112,50	f. 124,80	f. 131,20
Unilever, cert.	f. 114	f. 114,50	f. 117,30
Kon. Petroleum	f. 147,60	f. 156,10	f. 158,30
A.K.U.	389	368	382 ³ / ₄
K.L.M.	f. 268	f. 336	f. 354
Hoogovens, n.r.c.	440	464	476
E.M.S.	190	200 ¹ / ₂	203
Kon. Zout-Ketjen	765 ¹ / ₂	830	831
Zwanenberg-Organon	f. 171	f. 178	f. 178,80
Robeco	f. 222	f. 227	f. 229

	30 dec. 1965	21 jan. 1966	28 jan. 1966
New York.			
Dow Jones Industrials	964	988	985
Rentestand.			
Langlopende staatsobligaties b)	5,98	6,11	6,09
Aandelen: internationales b) ..	4,0		
lokales b)	4,2		
Disconto driemaands schatkist- papier	4 ³ / ₈	4 ³ / ₈	4 ³ / ₈

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

Blijf bij - lees E.-S.B.!

assistent | marketing

N.V. RECLAME-ADVIESBUREAU H.V.R.

vraagt op korte termijn een assistent voor de afdeling Marketing

Aan de kandidaat wordt de eis gesteld dat hij ervaring heeft op het gebied van marktonderzoek en documentatie. Het verzamelen, groeperen en interpreteren van cijfermateriaal vormt een belangrijk onderdeel van zijn taak. Bovendien moet hij zelfstandig diverse soorten marktonderzoek op beperkte schaal (pilot-tests, store checking, mondelinge en schriftelijke enquêtes) zelfstandig kunnen verrichten en de uitkomsten verwerken in eenvoudige, zij het deskundig verantwoorde, rapporten. Bekendheid met statistiek en een redelijke mate van economisch inzicht zijn uiteraard noodzakelijk. Een opleiding op H.B.S.-niveau is vereist.

Brieven met volledige gegevens, liefst vergezeld van voorbeelden waaruit de bovengenoemde ervaring blijkt, gaarne richten aan:

Directie N.V. Reclame-Adviesbureau H.V.R.
Noordeinde 67-73, Den Haag.

Een spoedige en vertrouwelijke behandeling wordt verzekerd.

H V R

Voor vacerende functies en beschikbare krachten

op hoog niveau zijn de advertentiekolommen van „Economisch-Statistische Berichten” het aangewezen medium:

1e) Omdat Uw annonce onder de aandacht komt van stafpersoneel in de grote bedrijven.

2e) Omdat Uw annonce wordt gelezen door diegenen, die de zakelijk belangrijke beslissingen nemen, of daarbij van grote invloed zijn.

U reageert op
annonces in

„E.-S.B.”?

★

Wilt U dat dan steeds
kenbaar maken!

Het **SOCIOGRAFISCH BUREAU VOOR DE ZAANSTREEK**
onderzoeksinstituut van de 9 Zaaingemeenten (115 000
inwoners) te Zaandam

vraagt

MIDDELBARE ONDERZOEKERS

die belast zullen worden met uitvoeren van onderzoek in een der navolgende facetten:

demografie en algemene tellingen, onderwijs, sociale zorg, planologie, verkeer, nationale en regionale rekeningen, overig economisch onderzoek.

Behalve het onderzoek zullen zij belast worden met de verzameling van documentatie, literatuur en statistiek van het hun toegewezen facet.

Eisen: middelbaar planoloog, m.o. economie of kandidaats-examen in de sociale of economische wetenschappen. Het vermogen zelfstandig rapporten samen te stellen en de groei van de kennis in het toegewezen onderzoekfacet te kunnen volgen.

Brieven te richten aan het College van Burgemeester en Wethouders der gemeente Zaandam. Indien uw gegevens voldoen aan de hier gestelde eisen, zal u nadere informatie omtrent de aard van de functie worden toegezonden.

Het **SOCIOGRAFISCH BUREAU VOOR DE ZAANSTREEK**
onderzoeksinstituut van de 9 Zaaingemeenten (115 000
inwoners) te Zaandam

vraagt een

ONDERZOEKER

die tot taak zal hebben:

het opstellen en uitvoeren van onderzoekprogramma's

het assisteren van facetonderzoekers bij onderzoek-technische problemen

de toetsing van onderzoekuitkomsten

het uitvoeren van werkzaamheden t.b.v. elektronische verwerking van gegevens.

Eisen: doctoraal examen in een der sociale faculteiten of de economische faculteit.

Belangstelling voor onderzoekstechniek en daarmee samenhangende gebieden.

Het vermogen om de basis voor het fundamentele onderzoek dat in deze streek, waarvan het bevolkingsaantal zich in enkele decennia meer dan verdubbelen zal, op allerlei terrein nodig is te verschaffen.

Brieven te richten aan het College van Burgemeester en Wethouders der gemeente Zaandam.

Indien uw gegevens voldoen aan de hier gestelde eisen, zal u nadere informatie omtrent de aard van de functie worden toegezonden.

Telkens en telkens blijkt ons weer
hoezeer de nog steeds snel groeiende
lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de
particuliere belegger, wat inhoud,
actualiteit en objectiviteit betreft
waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat
wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die
steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna
dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandalouse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

E.-S.B. 2-2-1966

NEDERLANDSE STICHTING voor STATISTIEK

Wij vragen

een afdelingshoofd commercieel marktonderzoek

Deze werkring omvat wetenschappelijk onderzoek, in hoofdzaak met behulp van consumenten-enquêtes, met het doel informatie te verzamelen omtrent zeer uiteenlopende commerciële problemen.

Vereisten zijn derhalve:

- adequate wetenschappelijke opleiding (bedrijfseconomie, econometrie)
- belangstelling voor de wetenschappelijke aanpak van commerciële bedrijfsproblemen
- goed schriftelijk en mondeling uitdrukkingsvermogen
- enige jaren praktijkervaring.

Geboden wordt:

- een grote mate van zelfstandigheid
- prettige collegiale verhoudingen
- aantrekkelijke honorering.

Brieven met inlichtingen over leeftijd, opleiding en praktijk, vergezeld van een recente pasfoto aan de Directie Nederlandse Stichting voor Statistiek, Bankplein 1a, 's-Gravenhage. Telefoon (070) 51 26 61.

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Bij de Faculteit der Economische Wetenschappen (Afdeling Statistiek en Econometrie) moet worden voorzien in een vacature van

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER

De taak van de te benoemen functionaris zal bestaan uit het verlenen van assistentie aan de hoogleraren van genoemde afdeling bij hun onderwijsstaak (o.a. het geven van luister- en oefencolleges aan eerstejaarsstudenten economie en sociale geografie en het verlenen van individuele hulp aan studenten) en bij hun wetenschappelijke en publicistische arbeid.

Vereist is tenminste het doctorale examen economische wetenschappen, waarbij de kwantitatieve richting tot aanbeveling strekt.

Aanstelling zal geschieden in de rang van wetenschappelijk (hoofd)ambtenaar.

Datum van indiensttreding liefst zo spoedig mogelijk.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de afdeling Personeelszaken, Postbus 72 te Groningen.

MINISTERIE VAN SOCIALE ZAKEN EN VOLKSGEZONDHEID

Bij de Loontechnische Dienst, ressorterende onder bovengenoemd Ministerie te 's-Gravenhage, kan worden geplaatst een

ECONOOM

Taak: contact onderhouden met ondernemingen en Overheidsorganen op het gebied van de naleving van rechtens geldende arbeidsvoorwaarden;

leiding geven aan een bureau bestaande uit een 25-tal medewerkers, die belast zijn met het toezicht op de naleving van arbeidsvoorwaarden.

Vereist: doctoraal examen economie. Kennis en ervaring op het gebied van de bedrijfsorganisatie strekt tot aanbeveling. Leeftijd: ca. 35 jaar.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring, tot max. f. 1843,— per maand exclusief 6 pCt. vakantie-uitkering. A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties onder vac.no. 6-3250/7188 (in linkerbovenhoek brief en env.) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor studenten f. 15.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM**

Groot Bouwbedrijf in Amsterdam zoekt voor een op te richten dochteronderneming een

ADMINISTRATEUR

Vereisten:

- Leeftijd 30 tot 40 jaar
- In staat leiding te geven
- Op de hoogte van budgettering en kostenbewaking.
- Opleiding ten minste 5-jarige HBS, M.O. Boekhouden en/of gevorderde accountantsstudie.

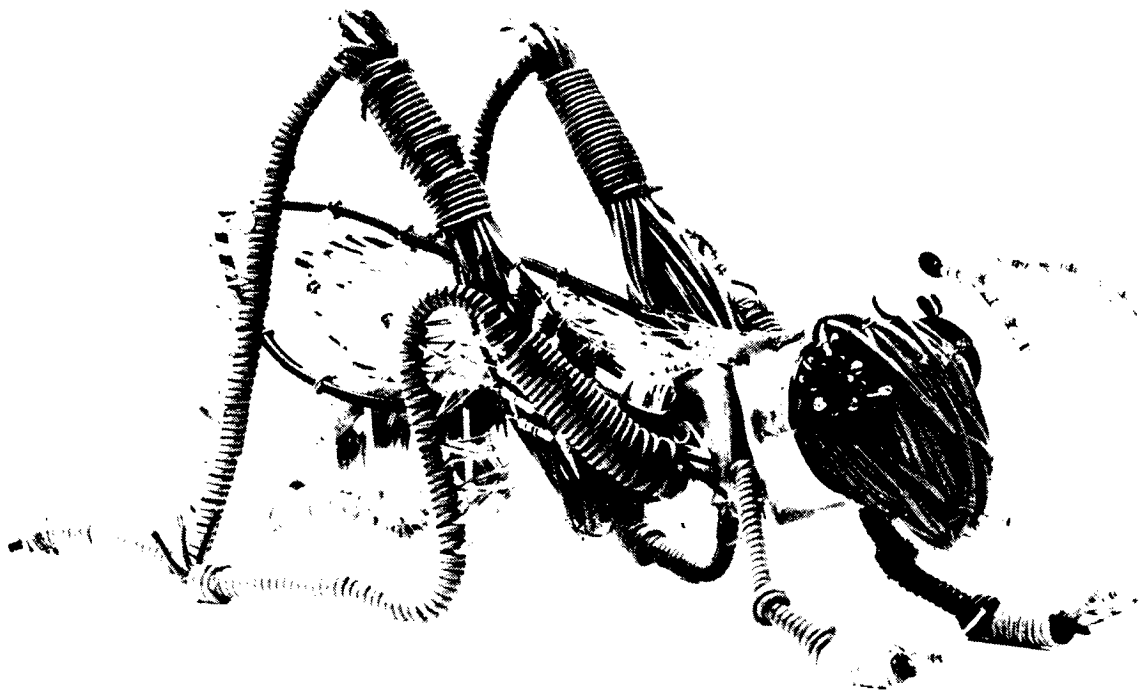
Wij bieden U:

- Een baan met zeer goede vooruitzichten en een heel prettige werksfeer.
- De salariering zal in overeenstemming zijn met de belangrijkheid van deze functie.

Brieven gelieve U te richten aan:

Reclame & Advertentiebureau "ORATIO"
Reguliersdwarstraat 7 - 9 - Amsterdam-C.
onder vermelding op de envelop van: A-1.

Spring over op de serie 200

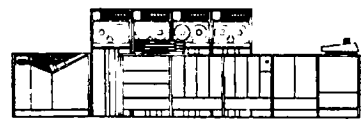
De sprong naar de **SERIE 200** computers kan van vitaal belang zijn voor de toekomstige ontwikkeling van uw bedrijf. **Waarom? Eenvoudig, omdat de Honeywell SERIE 200 een informatieverwerkend systeem is dat de hoogste prestatie per geïnvesteerde gulden levert. Omdat het een optimale oplossing voor uw beleidsproblemen biedt.**

De **SERIE 200** is een familie van compatibele computers, opgebouwd rondom hardware en software met de meest uiteen-

lopende capaciteiten. Dit betekent dat uw computersysteem exact kan worden aangepast aan de eisen van uw bedrijf. En dat kan u veel geld besparen. Want u betaalt alleen, wat u op dit moment werkelijk nodig hebt. Terwijl u groeit, breidt u het systeem uit - geleidelijk en daardoor economisch verantwoord. We noemen deze nieuwe conceptie: **Dimensional Data Processing.**

De **SERIE 200** stelt u - dank zij de unieke „Liberator” - bovendien

in staat van een 1400 over te gaan op de 200 zonder herprogrammering en herscholing. **Daarom - overspringen naar de SERIE 200 is eenvoudig. Schrijf of bel Honeywell EDP, Wibautstraat 12, Amsterdam, tel.: (020) 94 03 33.**

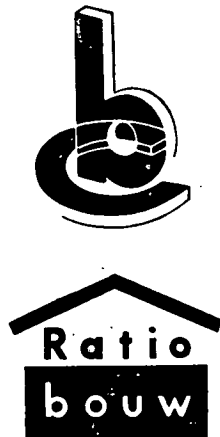

Honeywell

ELECTRONIC DATA PROCESSING

De Stichtingen *Bouwcentrum* en *Ratiobouw* zijn gevestigd te Rotterdam en stellen zich ten doel het efficiënter en beter bouwen in Nederland en in het buitenland te stimuleren door bouwresearch, advieswerk, voorlichting en organisatie van opleidingen.

De werkzaamheden liggen zowel op technisch als op economisch en sociologisch gebied. In de laatste tien jaren zijn de werkzaamheden in nationaal en internationaal verband sterk toegenomen.

De Stichtingen *Bouwcentrum* en *Ratiobouw* zoeken een

BEDRIJFSECONOOM

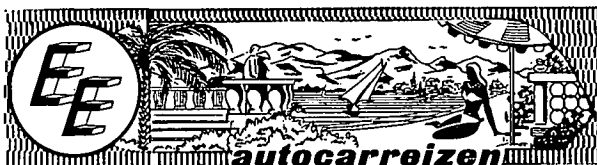
die als staffunctionaris, ressorterend onder de directie, o.m. belast zal worden, deels zelfstandig deels in samenwerking met andere stafleden, met:

- het aangeven van oplossingen voor vraagstukken op het gebied van interne organisatie.
- het behandelen van vraagstukken op het gebied van budgettering, resultatenanalyse en financiering.

De mogelijkheid bestaat, dat deze functionaris mede een taak krijgt bij de doorvoering van de administratieve automatisering.

Van deze functionaris wordt verwacht dat hij vele interne zowel als externe contacten zal onderhouden en dat hij binnen de staf een waardevolle bijdrage zal leveren aan de beleidvorming op langere termijn. Voor deze functie komen in aanmerking jonge bedrijfs economen met enige jaren ervaring in een vergelijkbare functie. Zij, die hiervoor interesse hebben, worden verzocht hun schriftelijke sollicitaties met nauwkeurige informatie over opleiding en werkervaring te richten aan:

Directie van de
Stichting *Bouwcentrum*
Postbus 299 Weena 709
Rotterdam

HET BETERE GENRE
ONZE REISGIDS 1966 is verschenen en bevat ruim 800 ideale reizen naar:

- BELGIE-LUXEMBURG: 2-3-5 en 8 dagen
- DUITSLAND: 2-3-4-5-6-7 en 8 dagen
- ZWITSERLAND: 6-7-8-11 en 12 dagen
- OOSTENRIJK: 8-9-10-11 en 14 dagen
- ITALIE: 8-10-12-13-14 en 20 dagen
- TSJECHOSLOWAKIJE: 9 en 14 dagen
- SPANJE: .. 13-14 en 20 dagen
- FRANKRIJK: ..... 5 dagen
- HONGARIJE: ..... 14 dagen
- FINLAND-LAPLAND: 21 dagen
- SKANDINAVIE: ... 7 en 13 dagen
- JOEGOSLAVIE: ... 12 en 16 dagen
- TURKIJE/GRIEKENLAND: .... 24 dagen

Alle reizen met eigen autocars.
Prima hotelverzorging en deskundige leiding.

Wekelijks 8-daagse bootreis op de Rijn

Oók: GULLIVER'S VliegREIZEN

Vraagt onze Reisgids Autocarreizen of onze Reisgids Vliegreizen en alle inlichtingen bij:

Europa Express n.v.

Hoofdkantoor:
ROTTERDAM - SCHIEDAMSEVEST 59 - TEL. 117070 (6 l.)

Kantoren:
Amsterdam - Dam 6 - Telefoon 248174 (8 l.)
Den Haag - Noordeinde 5 - Telefoon 117873-116693
en de plaatselijke Agenten.

MINISTERIE VAN VERKEER EN WATERSTAAT
Directoraat-Generaal van het Verkeer.

Bij de Rijksverkeersinspectie kan worden geplaatst een

ECONOOM OF JURIST

met belangstelling voor economische vraagstukken; ter opleiding voor een beleidsfunctie op een districts-kantoor.

De dienst is belast met aangelegenheden die het binnenlands vervoer langs de weg en te water betreffen. Salaris afhankelijk van ervaring en bekwaamheid van f. 1.000,— tot f. 1.843,— per maand exclusief 6 pCt. vakantie-uitkering.

A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Telefonische afspraken kunnen worden gemaakt onder no. (070) 18 26 70, toestel 88.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturenummer 5-2608 (in linkerbovenhoek brief en env.) en onder bijvoeging van curriculum vitae, aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

bij geluidsinstallaties gaat het om

versterken

'T IS MAAR EEN WEET...

Het begint met een stem of muziek. Een microfoon vangt dit signaal op. Daar gaat iets mee gebeuren.....versterking! Dan wordt het een krachtig signaal, dat weergegeven toch exact dezelfde eigenschappen als het zwakke geluid moet hebben! Dát is het principe. Waar u het ziet toegepast? Thuis bij uw grammofoon. In het voetbalstadion. Op stations. Bij de intercom. In concertgebouw, kerk, ziekenhuis, toneelzaal, nachtclub.

Het principe is overal gelijk. Maar het aantal toepassingen en uitvoeringen oneindig gevarieerd. Krijgt u ooit met geluidsversterking, met akoestiekverbetering, kortom met geluidstechniek te maken? Weet dan dat Philips Nederland n.v., afdeling ELA, beschikt over specialisten die uit het enorme leveringsprogramma precies de voor uw doel geschikte installatie opbouwen. 't Is maar dat u het weet.

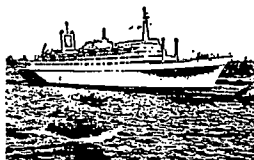
1. In de prachtige St. Antoniuskerk te Malden heeft men met Philips installaties een uitstekend geluidseffect gecreëerd, terwijl voor de slechthorenden een aparte voorziening is getroffen

2. Het Congresgebouw te Amsterdam is dankzij de talrijke door Philips geleverde geluidsinstallaties, een van de akoestisch best geoutilleerde gebouwen ter wereld.

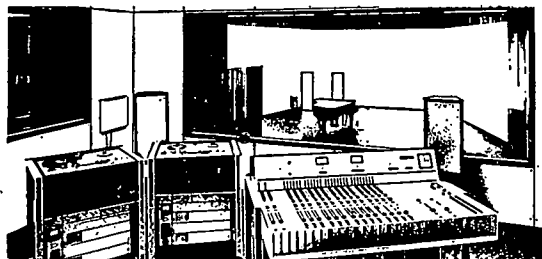

3. De melkinrichting „Campina“ te Eindhoven heeft een Philips H.F.-omroepinstallatie, terwijl in de cantine een versterkerinstallatie voor de weergave van muziek en spraak wordt gebruikt.

4. Het S.S. „Rotterdam“ bezit een Philips muziek/omroepinstallatie en Philips geluidsfilm-apparatuur.

5. Radio Nederland Wereldomroep bezit een ultra-moderne studio met Philips-stereo-opname en regie-apparatuur.

Philips Nederland n.v., afdeling ELA,
Eindhoven, telefoon (04900) - 3 33 33

PHILIPS *voor geluid*

50635

**INGENIEURSBUREAU
GRABOWSKY & POORT N.V.**

Den Haag - Maastricht - Utrecht - Groningen - Brussel

roept voor haar Hoofdkantoor te Den Haag sollicitanten op voor de functie van :

hoofd van de administratie

Taak :

- het adviseren van de Directie inzake financiële en economische facetten van het groeiend bureau;
- het contact met de juridische en fiscale adviseurs;
- het leiden en coördineren van de administratie, w.o. ook die van de andere kantoren;
- het opstellen van resultatenoverzichten;
- het opstellen van de proefbalans.

Gedacht wordt aan een drs. economie (richting bedrijfseconomie), opleiding M.O. economie of diploma S.P.D.

Leeftijd: 30-40 jaar.

Geboden: een zelfstandige werkring in een groeiend bureau.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met uitvoerige inlichtingen omtrent verrichte werkzaamheden en opleiding worden gaarne ingewacht aan het adres Rijnstraat 10, Den Haag. Inlichtingen: telefoon (070) 85 65 02.

MINISTERIE VAN VERKEER EN WATERSTAAT

Bij bovengenoemd ministerie is de functie vacant van

Directeur van het Staatsvissershavenbedrijf te IJmuiden

Deze taak omvat naast de algehele leiding ook de bedrijfsvoering in economische en organisatorische zin van het Staatsvissershavenbedrijf.

Voor deze functie wordt vereist: een financieel-economische en/of bedrijfsorganisatorische opleiding, bij voorkeur op academisch niveau; de bekwaamheid nodig voor het overleg met vertegenwoordigers van belangengroepen van uiteenlopende aard.

Tot aanbeveling kan strekken ervaring op bestuurlijk gebied, kennis van havenbedrijven, scheepvaart en/of visserij-aangelegenheden.

Salaris afhankelijk van leeftijd en ervaring, van f. 2221,- tot max. f. 2829,- per maand, exclusief 6 pCt. vakantie-uitkering.

A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties uiterlijk 8 februari 1966 te richten aan de Minister van Verkeer en Waterstaat en zenden aan het Hoofd van de Afdeling Algemene Zaken en Personeel ter Directie van de Waterstaat, Van Hogenhoucklaan 60 te 's-Gravenhage.

De **KAMER VAN KOOPHANDEL EN FABRIEKEN VOOR GOUDA EN OMSTREKEN** roept sollicitanten op voor de functie van :

ADJUNCT-SECRETARIS

De voorkeur gaat uit naar een jong academicus (jurist of econoom) die enkele jaren praktijk heeft opgedaan en deze wil uitbreiden door in contact te komen met bedrijfsproblemen van allerlei aard.

De te verrichten werkzaamheden omvatten o.a. de uitvoering van de Handelsregisterwet en de Middenstandswetten met behulp van een kleine staf waaraan leiding moet worden gegeven, zomede het adviseren van ondernemers en de overheid in juridische en economische aangelegenheden.

Sollicitaties in te dienen bij de Voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Gouda en Omstreken, Westhaven 52 te Gouda.

Het **MINISTERIE VAN BUITENLANDSE ZAKEN** vraagt een

BELEIDSMEDEWERKER

voor het Bureau Oost-Europa van de Directie Europa. De taak van dit Bureau betreft aangelegenheden van het Nederlandse beleid ten opzichte van de landen van Oost-Europa.

De medewerker zal in dit kader een interessante werkring vinden en worden belast met de zelfstandige behandeling van onderwerpen waarbij hij de nodige initiatieven zal moeten kunnen ontplooiën. Hij zal worden belast met de voorbereiding van adviezen inzake beleidsbeslissingen op velerlei terrein. Dit onderdeel van de werkzaamheden vraagt bestudering van de politieke en economische ontwikkelingen in de betrokken landen, zomede de behandeling van deze en andere vraagstukken voor zover betrekking hebbende op de onder dit Bureau ressorterende landen.

Tot de taak van de functionaris behoort tevens het onderhouden van contacten met andere ministeries en instellingen.

Vereist: academische opleiding, bij voorkeur in de juridische, historische, economische, politieke en/of sociale wetenschappen, alsmede leesvaardigheid in de Russische taal.

Leeftijd: tot 35 jaar.

Salaris: afhankelijk van eventuele ervaring, tot een max. van f. 1553,- per maand, exclusief 6 pCt. vakantie-uitkering.

A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Promotiemogelijkheden aanwezig.

Schriftelijke sollicitaties onder vac.nr. 6-3288/7188 (in de linkerbovenhoek brief en env.) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.